

**T.C.
NUH NACİ YAZGAN ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
İKTİSAT ANABİLİM DALI
İKTİSAT BİLİM DALI**

**DIŞ BORÇLANMANIN EKONOMİK BÜYÜME ÜZERİNE
ETKİLERİ: TÜRKİYE ÖRNEĞİ (1980-2014)**

(Yüksek Lisans Tezi)

Hazırlayan

Seniye ÖĞÜT

Danışman

Prof. Dr. Mustafa SAATÇI

Temmuz, 2017

KAYSERİ

..

**T.C.
NUH NACİ YAZGAN ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
İKTİSAT ANABİLİM DALI
İKTİSAT BİLİM DALI**

**DIŞ BORÇLANMANIN EKONOMİK BÜYÜME ÜZERİNE
ETKİLERİ: TÜRKİYE ÖRNEĞİ (1980-2014)**

(Yüksek Lisans Tezi)

Hazırlayan

Seniye ÖĞÜT

Danışman

Prof. Dr. Mustafa SAATÇI

Temmuz, 2017

KAYSERİ

..

BİLİMSEL ETİĞE UYGUNLUK

Bu çalışmadaki tüm bilgilerin, akademik ve etik kurallara uygun bir şekilde elde edildiğini beyan ederim. Aynı zamanda bu kural ve davranışların gerektirdiği gibi, bu çalışmanın özünde olmayan tüm materyal ve sonuçları tam olarak aktardığımı ve referans gösterdiğimi belirtirim.

Seniye ÖĞÜT

İmza

YÖNERGEYE UYGUNLUK ONAYI

“Dış Borçlanmanın Ekonomik Büyüme Üzerine Etkileri: Türkiye Örneği (1980-2014)”
Adlı Yüksek Lisans / Doktora tezi, Nuh Naci Yazgan Üniversitesi Lisansüstü Tez
Yazım Yönergesi’ ne uygun olarak hazırlanmıştır.

Tezi Hazırlayan

Seniye ÖGÜT

Tez Danışmanı

Prof. Dr. Mustafa SAATCI

İktisat ABD Başkanı

Prof. Dr. Mustafa SAATCI

KABUL VE ONAY SAYFASI

Prof. Dr. Mustafa SAATCİ danışmanlığında Seniye ÖĞÜT tarafından hazırlanan “Dış Borçlanmanın Ekonomik Büyüme Üzerine Etkileri: Türkiye Örneği (1980-2014) adlı bu çalışma jürimiz tarafından Nuh Naci Yazgan Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İktisat Anabilim Dalında Yüksek Lisans tezi olarak kabul edilmiştir.

.....19 / 07 / 2017

JÜRİ:

Danışman : Prof. Dr. Mustafa SAATCİ

Üye : Doç. Dr. Serdar ÖZTÜRK

Üye : Yrd. Doç. Dr. Dilek SÜREKÇİ YAMAÇLI

ONAY :

Bu tezin kabulü Enstitü Yönetim Kurulunun 21/09/2017 tarih ve 2017/31 sayılı kararı ile onaylanmıştır.

21 / 09 / 2017

Enstitü Müdürü

TEŞEKKÜR

İktisat alanında tecrübesine önem verdiğim, değerli hocam Prof. Dr. Mustafa SAATÇI'ye, tez çalışmamda desteğini esirgemediği için saygı ve teőekkürlerimi sunarım.

Tez aőamasına gelene kadar bilgi birikimlerini biz öğrencilerine aktarmaktan hiç tereddüt duymayan Prof. Dr. Emine KILAVUZ'a, tezimin her sayfasında emeği olan Yrd. Doç. Dilek SÜREKÇİ YAMAÇLI hocama ve öğrenci sistemimde karőılaőtıđım her probleme çözüm bulup yardımcı olan, Ali Osman GENÇER'e sonsuz teőekkürler.

Ayrıca beni bu zamanlara getiren ve hiçbir fedakârlıktan kaçınmayan, araőtırmamı bitirebilmem konusunda dualarını, maddi-manevi desteğini esirgemeyen, bana her daim güvenen hayatımın en önemli varlığı olan anneme, tezimin her kademesinde bana katlanan, sabır gösteren, hep yanımda olan değerli eőim Serhat ÖĞÜT'e teőekkürler. İyi ki varsınız.

**DIŞ BORÇLANMANIN EKONOMİK BÜYÜME ÜZERİNE
ETKİLERİ: TÜRKİYE ÖRNEĞİ (1980-2014)**

Seniye ÖĞÜT

Nuh Naci Yazgan Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü

Yüksek Lisans Tezi, Nisan 2017

Danışman: Prof. Dr. Mustafa SAATÇI

ÖZET

Gelişmekte olan ülkelerde ulusal tasarrufların yetersizliği dış borç kullanımı kaçınılmaz hale getirmektedir. Dış borçlar ile ekonomik büyümenin artırılması hedeflenmektedir. Literatürde dış borçların ekonomik büyümeye etkisi konusunda farklı yaklaşımlar bulunmaktadır. Bu çalışmada, dış borç ekonomik büyüme ilişkisi Türkiye ekonomisi açısından ele alınarak, Türkiye ekonomisine ait 1980-2014 yılları arasındaki yıllık ekonomik veriler kullanılmıştır. Analizde, Granger Nedensellik ve Johansen Eşbütünleşme analizleri kullanılarak dış borç ve ekonomik büyüme arasındaki ilişki incelenmiştir. Yapılan analiz sonucunda, Granger Nedensellik analizine göre dış borç ve ekonomik büyüme arasında bir nedensellik ilişkisi olmadığı, Johansen Eşbütünleşme analizine göre ise, bu iki değişken arasında uzun dönemli ilişki olduğu saptanmıştır.

Anahtar Kelimeler: Dış Borç, Ekonomik Büyüme, Granger Nedensellik Testi, Johansen Eşbütünleşme.

**THE EFFECTS OF EXTERNAL DEBTS ON ECONOMIC
GROWTH: THE CASE OF TURKEY (1980-2014)**

Seniye ÖĞÜT

Nuh Naci Yazgan University, Graduate School Of Social Sciences

M.Sc. Thesis, April 2017

Supervisor: Proffesör Mustafa SAATÇI

ABSTRACT

Deficiency in national economy saving in developing countries makes usage of external debt inevitable. By means of external debt increase of economic growth is aimed however there are different approaches about the effect of external debt on the economic growth in literature at this work. The relation between the economic growth and external debt is handles in terms of Turkish economy some economic annual data is used that belongs to Turkish economy between the 1980-2014 years. Stability of time series that are used in the analysis is studied by using unit base tests, and the relation between the external debt and economic growth is studies with the Granger causality test and cointegration analysis. According to the applied analysis test it is identified that both external debt and economic growth variations are at the level of stable, and that external debts effect the economic growth in positive side.

Key Words: External Debt, Economic Growth, ADF and Philips - Perron Test, Granger Causality Test

İÇİNDEKİLER

DIŞ BORÇLANMANIN EKONOMİK BÜYÜME ÜZERİNE ETKİLERİ: TÜRKİYE ÖRNEĞİ (1980-2014)

	<u>Sayfa</u>
BİLİMSEL ETİĞE UYGUNLUK.....	i
YÖNERGEYE UYGUNLUK ONAYI	ii
KABUL VE ONAY SAYFASI.....	iii
TEŞEKKÜR	iv
ÖZET	v
ABSTRACT	vi
İÇİNDEKİLER	vii
KISALTMALAR ve SİMGELER.....	xi
TABLolar LİSTESİ.....	xii
ŞEKİLLER LİSTESİ.....	xiii
GİRİŞ.....	1

1. BÖLÜM:

DIŞ BORÇLANMAYA İLİŞKİN KAVRAMSAL VE TEORİK ÇERÇEVE

1.1. Dış Borç Tanımı ve Özellikleri.....	2
1.2. Dış Borçlanma Nedenleri.....	2
1.2.1. İç Tasarruf Yetersizliği	2

1.2.2. Cari İşlemler Açıkları	3
1.2.3. Dış Borçlanmanın Diğer Nedenleri	3
1.3. Dış Kaynak İhtiyacını Belirleme Yöntemleri	4
1.3.1. Tasarruf- Yatırım Açığı Yöntemi	4
1.3.2. Ödemeler Dengesi Açığı Yöntemi	4
1.3.3. İkiz Açık Yöntemi.....	5
1.3.4. Massetme Kapasitesi Yöntemi.....	5
1.4. Dış Borçlarla İlgili Göstergeler	6
1.5. Dış Borçların Sınıflandırılması	7
1.5.1. Vade Yapısına Göre Dış Borçlar	7
1.5.2. Kaynaklarına Göre Dış Borçlar	7
1.5.3. Kullanım Yöntemine Göre Dış Borçlar	7
1.5.4. Borçlunun Hukuki Statüsüne Göre Dış Borçlar.....	8
1.6. Dış Borçlanmayla İlgili Teorik Görüşler	8
1.6.1. Klasikler ve Borçlanma.....	8
1.6.2. Neo Klasikler ve Borçlanma	9
1.6.3. Keynesyen ve Borçlanma	9
1.6.4. Ricordo' cu Yaklaşım ve Borçlanma	10
1.6.5. Rasyonel Beklentiler Teorisi ve Parasalcılar	10
1.7. Dış Borcun Etkileri	10

2. BÖLÜM:

EKONOMİK BÜYÜME KAVRAMLARI

2.1. Ekonomik Büyümenin Tanımı.....	12
2.2. Ekonomik Büyüme Modelleri Ve Teorileri	13
2.3. Türkiye'nin 1980'den 2014 Yılına Kadar Dış Borçları Ve Ekonomik Büyüme İlişkisi	15
2.3.1. 1980–1990 Döneminde Türkiye'nin Dış Borçları ve Ekonomik Büyüme İle İlişkisi	15
2.3.2. 1990–2000 Döneminde Türkiye'nin Dış Borçları ve Ekonomik Büyüme İle İlişkisi	17
2.3.3. 2000'den 2014 Yılına Kadar Olan Dönemde Türkiye'nin Dış Borçları ve Ekonomik Büyüme İle İlişkisi	20
2.3.4. Türkiye'de Dış Borçlanmanın Ekonomik Denge Üzerindeki Etkileri....	22
2.3.5. Ekonomik Büyüme ve Dış Borçlanma: Literatür Çalışmaları (içindekiler kısmında güncellenecek).....	23

3. BÖLÜM:

EKONOMETRİK UYGULAMA

3.1. Veri	30
3.2. Yöntem	30
3.3. Bulgular.....	30

SONUÇ	41
EKLER	42
KAYNAKÇA	42
ÖZGEÇMİŞ	49

KISALTMALAR ve SİMGELER

ABD	:	Amerika Birleşik Devletleri
ADF	:	Genişletilmiş Dickey-Fuller (Augmented Dickey Fuller)
AID	:	Uluslararası Kalkınma Teşkilatı
EIB	:	Avrupa Yatırım Bankası
EXIMBANK	:	İhracat ve İthalat Bankası
GSMH	:	Gayri safi Milli Hasıla
GSYİH	:	Gayrisafi Yurtiçi Hasıla
IBRD	:	Uluslararası İmar ve Kalkınma Bankası
IDA	:	Uluslararası Kalkınma Birliği
IFC	:	Uluslararası Finans Kurumu
IMF	:	Uluslararası Para Fonu
EKK	:	En Küçük Kareler
OECD	:	Ekonomik Kalkınma ve İşbirliği Örgütü
2SLDV	:	İki Aşamalı Sınırlı Bağımlı Değişken modeli
VAR	:	Vector Autoregressive
WDI	:	Dünya Bankası

TABLolar LİSTESİ

	<u>Sayfa</u>
Tablo 2.1. Türkiye'nin 1980-1990 Dönemlerini Kapsayan Dış Borçları.....	16
Tablo 2.2. Türkiye'nin 1990-2000 Dönemlerini Kapsayan Dış Borçları	18
Tablo 2.3. Türkiye'nin 2000-2013 Dönemlerini Kapsayan Dış Borçları	21
Tablo 3.1. GSYİH için ADF ve Phillips-Perron Birim Kök Testleri	34
Tablo 3. 2. Dış Borç Stoğu için ADF ve Phillips-Perron Birim Kök Testleri	34
Tablo 3. 3. AIC ve SIC Bilgi Kriterleri Sonucu	36
Tablo 3. 4. GSYİH&Dış Borç Stoğu Gecikme Uzunluğu Sonuçları	36
Tablo 3. 5. Johansen Eşbütünleşme Test Modeli	37
Tablo 3. 6. Johansen Eşbütünleme Testi	37
Tablo 3. 7. Granger Nedensellik Testi	38
Tablo 3. 8. Basit Regresyon Analiz Sonucu (Bağımlı değişken GSYİH)	39

ŞEKİLLER LİSTESİ

	<u>Sayfa</u>
Şekil 2.1.	Türkiye’de 1980-1990 Yıllarındaki GSMH Değişimi 17
Şekil 2.2.	Türkiye’de 1990-2000 Yıllarındaki GSMH Değişimi 19
Şekil 2.3.	Türkiye’de 2000-2014 Yıllarındaki GSMH Değişimi 22
Şekil.3.1.	Trend Grafikleri (Milyon \$) 31
Şekil 3.2.	GSYİH ve Dış Borç Histogram Grafikleri ve İstatistikleri (Milyon \$) 33
Şekil 3.3.	Serilerin Uzun Dönem Grafikleri 35

GİRİŞ

Gelişmekte olan devletlerin ekonomik kalkınmalarını sağlayabilmeleri için, ilk olarak masraflarını karşılayacak miktarda gelire, ardından yatırımlar için tasarruf yapmaları gerekmektedir. Bu devletler elde edilen gelir ve tasarruf eksikliklerini gidermek için iç ve dış kaynakları elde etmek zorundadır. Eğer iç kaynaklara başvurulacak ise bankalar, varlıklı kişiler ya da iktisadi kuruluşlardan borç alınmaktadır. Fakat gelişmekte olan ülkenin ihtiyaç duyduğu gelir ve tasarruf iç kaynaklardan karşılanamaz ise ya da iç kaynaklardan borçlanması durumunda bir takım ekonomik sıkıntuların ortaya çıkabilecek olması nedeni ile dış borçlanma farklı bir seçenek olarak görülmektedir.

Dünya çapında değişim yaşanan 21. yüzyılda, dünyanın neredeyse yüzde seksenini oluşturan gelişmekte olan ülkelerin ortak sorunlardan biri dış borç sorunu olmuştur. Dış borç sorunu Türkiye açısından da önemli boyutlara ulaşmıştır. Lozan'da Osmanlı Devleti'nin borçlarının bir kısmını kabullenmek mecburiyetinde kalan Türkiye Cumhuriyeti, kuruluşundan itibaren bu borç sorunu ile karşı karşıya kalmıştır. Türkiye Cumhuriyeti'nin kuruluşundan günümüze kadar ve her geçen yıl artan dış borçlar, Türkiye ekonomisinin büyümesi üzerinde de olumsuz etkilere neden olmuştur (Adıyaman, 2006, s.21).

Türkiye'de 1980 yılı sonrasında beş büyük ekonomik kriz yaşanmış ve gerek ekonomik krizler gerekse bu dönemde alınan dış borçlar nedeni ile ekonomik büyümede gelişme sağlanamamıştır (Kırcı, Cural, 2013, s.116). Türkiye'de dış borçlanmanın ekonomik büyüme üzerine etkisinin inceleneceği bu çalışmada ilk olarak dış borçlanmanın ve ekonomik büyümenin kavramsal çerçevesi ele alınmış, ardından Türkiye'de 1980-2014 yılları arasında dış borçların gelişimi ve ekonomik büyümeye etkisi incelenmiştir. 1980-2014 dönemlerine ait veriler ADF ve Philips - Perron birim kök testleri ile Granger Nedensellik testi uygulanarak incelenmiştir.

1. BÖLÜM:

DIŞ BORÇLANMAYA İLİŞKİN KAVRAMSAL VE TEORİK ÇERÇEVE

1.1. Dış Borç Tanımı ve Özellikleri

Borç kelimesi, geri verilmek üzere herhangi bir şey karşılığında alınan veya yerine getirilmesi gereken yükümlülük olarak ifade edilirken borçlanma ise belirli bir zaman sonra ödünç alınan paranın anapara, faiz ve öteki ödentilerle birlikte geri ödenmek üzere alınması olarak tanımlanmaktadır (Kırcı, Cural, 2013, s. 116; Özkan, 2006, s. 5).

Devletler ise çeşitli ihtiyaç ve nedenler sonucunda borç talebini iç ve dış kaynaklardan yapabilmektedir. Bu açıdan alınan borçlar iç borç ve dış borç olarak adlandırılmaktadır. Dış borç bir devletin veya devlet kuruluşlarının kaynak ihtiyacı duyması halinde yabancı kaynaklardan bir süre sonra ödemek üzere kısa, orta ve uzun vadeli kredi sağlamasıdır. Bu süreçte ülkeler yabancı kaynaklardan mali ya da reel gelir sağlamaktadırlar (Adıyaman, 2006, s. 22).

Dış borç ile yurt dışındaki kuruluş ve kişilerden kredi alınmaktadır. Bu borçlar sermaye piyasalarının serbestliğine göre devletin, kamu ve özel kuruluşları tarafından talep edilebilir (Evgin, 1996, s. 158).

1.2. Dış Borçlanma Nedenleri

Ülke içindeki kaynakların yeterli olmaması nedeniyle, gelişmekte olan ülkelerde ekonomik kalkınmanın hız kazanması için gerekli olan yatırımlar dış borçlanma ile finanse edilmektedir. Son 20 yılda özellikle düşük ve orta gelirli birçok ülkenin dış borcu hızla artmaktadır (Chowdhury, 2001). İç tasarruf yetersizliği, cari işlem açığı, ekonomik dengenin sağlanamaması, kaynak dağılımının etkin yapılamaması ve buna benzer nedenler ülkeleri dış borçlanmaya yönlendirmektedir.

1.2.1. İç Tasarruf Yetersizliği

Ülkelerin en büyük hedefi kalkınmadır. Kalkınmayı sağlamak da sermaye birikimi, yatırım ve dolayısı ile tasarruf ile gerçekleşmektedir. Dünya üzerinde tasarrufların %80'i gelişmiş ülkeler tarafından gerçekleşmektedir. Gelişmekte olan

ülkelerde ise tasarruf hacmi düşük olduğu için yatırım miktarı düşmekte, buna bağlı olarak milli gelir seviyesi ve kişi başına düşen milli gelir miktarı düşmektedir (Bal, 2001, s. 7).

Bu durum bazı devletlerde genel refah artışı, istihdam imkânı, servet ve gelir dağılımının etkin hale getirilmesi, alt yapı ve insan gücü kaynaklarının iyileştirilmesi gibi kalkınma amaçları üzerinde doğrudan veya dolaylı sınırlamalar getirmektedir (Özkan, 2006, s.32). Kalkınmalarını kendi iç kaynaklarıyla sağlayamayan gelişmekte ülkeler dış kaynağa ihtiyaç duymakta, yabancı kaynaklardan aldıkları borç ile büyümelerini devam ettirebilmektedirler.

1.2.2. Cari İşlemler Açıkları

Gelişmekte olan ülkelerin çoğunda dış ticaret dengesi bozularak dış ticaret açıklarına neden olmaktadır. Cari işlemler açıklarının en temel etmenlerinden biri de dış ticaret açıklarıdır (Olcay, 2013, s. 10).

Sanayileşmenin ilerleyebilmesi için döviz dolayısı ile ithalata ihtiyaç duyulmaktadır. İthalat sayesinde elde edilen döviz ile tasarruflar yatırıma dönüştürülebilmektedir. Üretilen mal ve hizmetlerin bir bölümü ise ihracata kaydırılarak döviz kazanımı sağlanır (Seyidoğlu, 2009, s. 756).

Bu yolla dış ticaret hacmini artıran ülkeler, ihracatını artırmakta ve tüketim mallarının ithalatını azaltarak yatırım malları ithalatını artırmaktadır. Fakat gelişmekte olan ülkelerin genelinde ihracat hammadde ve tarımsal ürünlere dayanmaktadır. Diğer bir yandan artan nüfus, ihracatın istenilen seviyelere gelmesini engellemektedir. Sonuç olarak ortaya çıkan dış ticaret açığı yani döviz açığı dış borç ile kapatılmaya çalışılmaktadır (Erdem, 1996, s. 52).

1.2.3. Dış Borçlanmanın Diğer Nedenleri

Ülkeleri iç tasarruf yetersizliği ve cari işlem açığı gibi nedenlerin dışında dış kaynak ihtiyacına yönlendiren farklı nedenlerde bulunmaktadır. Özellikle gelişmekte olan ülkelerin yöneldiği dış borçlanmanın birçok nedeni bulunmaktadır. Bu nedenlerin en temelleri şu şekilde sıralanabilir (Adıyaman, 2006, ss. 22-23):

- Savunma giderleri için kaynak oluşturulması,
- Ekonomik dengenin sağlanması,

- Yatırım ve bir takım reformlar için finansman sağlanması,
- Kaynak dağılımının ve kaynakları kullanımın etkinleştirilmesi,
- Tasarruflar ile yeni yatırımların yürütülmesi,
- Vadesi gelen borçlar için finansman oluşturulması,
- Olağanüstü harcamaların (doğal afetler, savaş vb.) karşılanması,
- Gelişmiş ülkeler tarafından gelişmekte olan ülkelerin dış borca yönlendirilmeleri.

1.3. Dış Kaynak İhtiyacını Belirleme Yöntemleri

Dış kaynak ihtiyacını belirleme yöntemleri olarak tasarruf-yatırım açığı yöntemi, ödemeler dengesi açığı, ikiz açık, massetme kapasitesi gibi çeşitli yöntemler kullanılmaktadır. Bu yöntemlerin detayları aşağıdaki gibidir.

1.3.1. Tasarruf- Yatırım Açığı Yöntemi

Harrod-Domar modeli olarak da ifade edilen tasarruf yatırım açığı yöntemi, dış kaynak ihtiyacının belirlenmesinde en sık kullanılan yöntemlerden biridir. En basit haliyle $dY=(1/k)I$ olarak gösterilen bu yöntemde dY büyüme hızını, I yatırım oranını, k de sermaye/hasıla katsayısını ifade etmektedir. Bu modele bağlı olarak beklenen kalkınma hızının gerçekleşmesi için yatırımın hangi seviyelerde olması gerektiği tespit edilebilmektedir (Olcay, 2013, s. 20).

Bu yöntem ile ekonomik kalkınma sermaye birikimiyle eşit hale getirilmektedir. Bu sayede, var olan sermaye birikimine dışarıdan ek bir katkıyla gelirin yükseltilmesi ve buna bağlı olarak dış kaynakların ekonomik büyümeyi artırması, modelin esas kriteridir (Altın, 2003, s. 51).

1.3.2. Ödemeler Dengesi Açığı Yöntemi

Ödemeler dengesi açığı yöntemi, dış borca sınır koymakta ve gelir giderler arasındaki fark kadar dış borca başvurulması gerektiğini savunmaktadır. Gelir ve gider arasındaki açıktan daha çok dış kaynağa başvurulması, dış kaynaklardan alınan borcun verimli şekilde kullanılmaması borç alan ülkenin ödeme gücünün zayıflamasına neden olur. Bu yöntem, Latin Amerika da ortaya çıkan borç krizinden sonra önemsenmeye başlanmış olup, ülkenin bir yılda dış borç seviyesinde ortaya çıkan artış veya azalış ile o

ülkenin ödemeler dengesi hesaplarının cari işlemler kısmındaki açık veya fazlalık arasında yakın bir ilişki kurmuştur (Opuş, 2002, s. 188).

1.3.3. İkiz Açık Yöntemi

İkiz açık hipotezi ülke içi tasarruf ve yatırım, bütçe durumu ve ihracat ve ithalat arasındaki ilişkiyi tespit etmede yardımcı yöntemlerden biridir. İkiz açık yöntemi ile devletin dış hesaplarının yalnızca hükümetin hesaplarının dengede bulunması ile dengeye geleceği ileri sürülmektedir. İç tasarrufların devlet açığı ve yurtdışı yatırımları finanse etmeyi sağlayacak derecede ise; bakanlar kurulu devletin dış borçlarında bir yükselişe neden olmaksızın bütçe açığı ortaya çıkabilir. Fakat tasarruflar bu derecede değilse; belirtilen ülke bütçe açığını karşılamak için farklı ülkelere dış borç almak zorunda kalır (Olcay, 2013, s. 22).

Buna göre,

$$\text{Gelir} = \text{Tüketim} + \text{İthalat} + \text{Tasarruf}$$

$$\text{Üretim} = \text{Tüketim} + \text{İhracat} + \text{Yatırım}$$

$$\text{Gelir} = \text{Üretim olduğu göre,}$$

$$\text{Yatırım} - \text{Tasarruf} = \text{İthalat} - \text{İhracat} \text{ olarak belirtilir.}$$

Aynı özdeşlik sembolik olarak gösterilecek olursa,

$$I - S = M - X \text{ olur.}$$

1.3.4. Massetme Kapasitesi Yöntemi

Massetme kapasitesi yöntemi ülkelerin ne kadar dış kredi alabilecekleri ve alınan bu kredilerin verimli alanlarda kullanabilme kısıtları altında hesaplayan yöntemdir. Massetme kapasitesi, anapara ve faiz gibi dış borçlara ödenecek giderler ile sınırlandırılmaktadır. Dış tasarrufların marjinal katkısı dış borçlara ödenecek gider seviyesine geldiği zaman massetme kapasitesinin tamamı kullanılmış olacaktır.

Bu nedenle borçlanan ekonomi tasarruflar ile reel büyümeyi sağlanması yani, gelir seviyesindeki artışın gider seviyesindeki artışından yüksek olması gerekir. Buna bağlı olarak da borcun ödenip büyümenin sürdürülebilir olması açısından zorunludur. Gelir

artışı gider artışı ile eşitlendiğinde dış borcun milli herhangi bir katkısı olmayacaktır. Massetme kapasitesi yöntemini destekleyenlere göre massetme kapasitesi sınırının ötesinde borçlanmayı sürdürmek ekonomik açıdan kayıp oluşturacaktır. Çünkü borçlanma sınırını aşarak, borçlanmaya devam edilmesi ülke içi kaynakların dış ülkelere aktarılmasına neden olmaktadır (Opuş, 2002, s. 187).

1.4. Dış Borçlarla İlgili Göstergeler

Hem dış borç alan ülkeler hem de borcun sağlandığı yabancı ülkeler dış borçlarla ilgili teknik veriler kullanmaktadır. Dış borç Stoku/GSMH oranı, Dış Borç Stoku/İhracat oranı, Dış Borç Faiz Servisi/İhracat oranı, dış borç servisi/döviz gelirleri ve Toplam Dış Borç Servisi/İhracat oranları gibi rasyolar kreditorler bakımından, borçlandırılacak ülkenin güvenilirliğini ve alınan krediyi geri ödeyebilme kapasitesini gösterdiğinden dolayı çok önemlidir. Borçlanan bakımından ise, dış borcun verimli alanlarda kullanılması ve borcu geri ödeyebilme kapasite oranının daha iyi belirlenmesine yardımcı olur (Aysu, 2011, s. 8).

Dış borçların teknik analizinde çoğunluk olarak dış borç anapara ve faiz geri ödemelerinin ve birikmiş dış borçların, gayri safi yurt içi hasılaya veya ülke ihracat gelirlerine olan rasyoları kullanılmaktadır. Bu tür teknik veriler analiz edilirken, ülkenin ihracat ve ithalat yapısı, yatırım projelerinin verimliliği ve uluslararası piyasalardaki borçlanma koşulları gibi etmenlerin de dikkate alınması gerekmektedir. Ayrıca, ülke ticaret hadlerindeki değişimler de dış borçlarla ilgili teknik analizleri etkilemektedir. (Çalışkan, 2015, s.73).

Dış borçlanma ile ilgili göstergelerde, ihracatdan sağlanan gelirlerin dış borcu finanse etmede kullanılabilecek döviz girdileri ve ülkenin gelir kapasitesini gösteren GSMH'nın dolar cinsinden ifade edilen değerleri bunun yanı sıra yine dolarla ifade edilen dış borç yükü ile birlikte değerlendirilmektedir. Ayrıca uluslararası ticaret listesinde olan malların üretimindeki bir birimlik yükselme bile ülkenin gelir kapasitesinde artış sağlamaktadır. Bu nedenle gelir kalemlerindeki düzeltici faktörlerin varlığı halinde, uzun dönemli oranlamaların (credit rationing) GSMH ile yapılması daha yararlı olmaktadır. (Çalışkan, 2015, s. 73).

1.5. Dış Borçların Sınıflandırılması

Dış borçlar kendi içerisinde vade yapısına göre, kaynaklarına göre, kullanım yöntemine göre ve borçlunun hukuki statüsüne göre 4 farklı sınıfa ayrılabilir.

1.5.1. Vade Yapısına Göre Dış Borçlar

Dış borçlar vade yapısına göre kısa vadeli veya uzun vadeli olmak üzere iki sınıfa ayrılabilir. Çoğunlukla uluslararası ticarete, geri ödeme sıkıntılarının giderilmesi ve süreklilik sağlanması amacıyla kullanılan ve vadesi 1 yıldan az olan borçlara kısa vadeli borçlar denilmektedir. Uzun vadeli borçlarda ise vade süresi 1 yıldan fazladır. Ancak uzun vadeli dış borçların faizi kısa vadeli dış borçlara kıyasla daha yüksektir (Adıyaman, 2006, s. 24).

1.5.2. Kaynaklarına Göre Dış Borçlar

Dış borçlar uluslararası kuruluşlar ve Özel/resmi kaynaklar olmak üzere başlıca iki kaynaktan sağlanabilmektedir. Maddi gelir sunan Uluslararası teşkilatlar ise; Uluslararası Kalkınma Teşkilatı (AID), Uluslararası İmar ve Kalkınma Bankası (Dünya Bankası) (IBRD), Uluslararası Finans Kurumu (IFC), Uluslararası Kalkınma Birliği (IDA), İhracat ve İthalat Bankası (EXIMBANK), Avrupa Yatırım Bankası (EIB) ve en etkin olan IMF (Uluslararası Para Fonu), gibi kuruluşlardır. Resmi kaynaklı borçlar çok yanlı ve iki taraflı olabilmektedir. Özel kaynaklı borçlar ise ticari bankalardan sağlanan borçlar, tahvil ihraçları ve diğer borçlar şeklinde sınıflandırılabilir (Adıyaman, 2006, s. 24).

1.5.3. Kullanım Yöntemine Göre Dış Borçlar

Dış borçlar borcun kullanım yöntemine göre yani hangi amaçla, nasıl ve nerede kullanılacağına göre çeşitli sınıflara ayrılmaktadır. Bunlar proje ve program kredileri, serbest ve bağlı krediler, satıcı kredileri ve borç ertelemeleri v.b nedenlerle kullanılan dış borçlardır.

- Proje kredileri, ülkenin kalkınmasını sağlayacak kamu ve özel sektöre ait yatırım projelerinin finansmanını karşılamaya ve üretim hacminin yükseltmeye yöneliktir (Işık v.d. 2005, s. 6).

- Bağlı krediler, krediyi veren ülke krediyi alan ülkeye aldığı krediyi belirli mal veya hizmetler için harcama koşulu getirdiği kredilerdir (zkan, 2006, s. 27).
- Serbest krediler ise, bağlı kredilerin tam tersi, herhangi bir mal ve hizmet almak kaydıyla sınırlanmadığı kredi türüdür (Kalenderoğlu, 2006, s. 238).
- Satıcı kredileri, hkmetler tarafından değil, özel firmalar tarafından satıcı firmalardan sağlanan kredilerdir. Daha çok ticari amaçlıdır ve özellikle bazı sanayi yatırımlarının gerçekleştirilmesinde kullanılmaktadır (Işık v.d. 2005, ss. 8-9).
- Borç ertelemeleri ve refinansman kredileri, var olan projelerin finansmanını karşılamada zorlanan GOÜ'ler bu projelerinin yarım bırakılmaması ya da bu ülkelerin demeler dengesi zorlukları nedeniyle başvurulan kredilerdir (İnce, 2001, s. 163).

1.5.4. Borunun Hukuki Statüsüne Göre Dış Borçlar

Borunun hukuki statüsüne göre dış borçlar, kamu borçları ve özel kesim borçları olmak üzere ikiye ayrılmaktadır. Kamu borçları, kamu kesiminin i piyasalardan, yabancı mali kuruluşlardan veya özel kesimden sağladığı kredileri oluşturmaktadır. Özel kesim borçları da özel sektörün yapmış olduğu anlaşmalara bağlı olarak uluslararası mali kuruluşlardan, uluslararası sermaye piyasalarından ve yabancı sektörlerden sağladıkları satıcı kredileridir. Kamu borçları ve özel kesim borçlarının yanı sıra kamunun alıp özel sektöre aktardığı borçlar da bulunabilmektedir (zkan, 2006, s. 25).

1.6. Dış Borçlanmayla İlgili Teorik Görüşler

Dış borçlanma ile ilgili klasikler ve borçlanma, Neo klasikler ve borçlanma, Keynesyen ve borçlanma, Ricardo'cu yaklaşım, rasyonel beklentiler teorisi ve parasalcılar gibi çeşitli teorik görüşler bulunmaktadır. Bu görüşlerle ilgili detaylı olarak aşağıda verilmiştir.

1.6.1. Klasikler ve Borçlanma

Klasikler borçlanmayı devletin normal gelirleri olan vergilerin önceden alınarak iskonto ettirilmış hali olarak değerlendirirler. Bu görüşe göre kamu harcamalarını karşılamak için alınan dış borçlar, bugün alınması gereken vergilerin geleceğe

ertelenmiş halidir. Bu sayede devlet gelecekteki gelirlerini taahhüt altına almış olmaktadır (Kalenderoğlu, 2006, s. 232).

Klasiklere göre alınan bu dış borçlar verimsizdir. Dış borçlanma ile günümüzdeki insanların yükü gelecek nesillere aktarılmaktadır. Bunun yanı sıra vergiler yerine borçlanma ile kapatılan bütçe açıkları toplumda birikimleri azaltmaktadır. (İnce, 2001, s. 300).

1.6.2. Neo Klasikler ve Borçlanma

Neo-klasiklerin görüşüne göre, insanların yaşadığı iki dönem vardır. Birinci dönemde birey emek arz ederek gelir elde etmekte ve bu geliri bugünkü tüketim ve yarın ortaya çıkacak olan tüketimleri için tasarruf paylaşımı yapmaktadır. İkinci dönemde ise kişi emek talebine son vermekte ve birinci dönemde oluşturduğu birikimlerini ve tahvil satın almışsa onların getirilerini kullanmaktadır. Bu varsayımlar doğrultusunda getirilebilecek çeşitli vergiler genç kişilerin tasarruf tutarının azalması neticesini getirir ki bu da sermaye stokunda düşüş oluşturmaktadır. Aynı ekonomide borçlanma yapılırsa borçlanmanın servet etkisiyle tüketim artar, borcun yükü gelecek nesillere aktarılır (Önel, 2006, ss. 5-6).

1.6.3. Keynesyen ve Borçlanma

Keynesyen görüşüne göre ekonomi sürekli olarak tam istihdam üretim düzeyinde dengede değildir. Zaman içerisinde görülen bu sapmalarda ekonomi kendiliğinden dengeye dönememektedir. Ekonominin dengeye gelebilmesi için devlet müdahalesi gerekli olmaktadır. Devletler ise genelde dış borçlanmayı ekonomik dengeyi sağlayan bir araç olarak kullanmaktadır (Özkan, 2006, s. 8).

Bu görüşteki iktisatçılar, ülke ekonomisinde bütçe dengesinin oluşturulmasının gerekli olmadığını ileri sürmektedirler. Bu görüşe göre ülke borçlanmasına sadece gelir elde etmek amacı ile başvurulamaz ve borç yükü gelecek nesillere aktarılmaz. Ülke sahip olduğu borçları ekonomide bir denge unsuru olarak kullanmakta ve gelecek kuşaklara yeni borçlar getirmek yerine, hizmetler üreterek yeni nesilin yükünü azaltmayı planlamaktadır (Işık v.d, 2005, s. 114).

1.6.4. Ricardo' cu Yaklaşım ve Borçlanma

İngiliz İktisatçısı, David Ricardo, kamu harcamalarının karşılanmasının vergileme karşısında borçlanmanın ekonomide gerçek etkinlik düzeyi ile bağlantı olmadığını ileri sürmüştür. Ricardo'nun literatüre "Ricardo Eşdeğerlik Teorisi" adıyla geçen fikri, klasikçilere göre farklılık göstermektedir. Ricardo'nun yaklaşımına göre kamu borçları, vergi mükelleflerinin de bir yükümlülüğü olduğunu savunmuştur. Buna bağlı olarak, varlıklar ve yükümlülükler zamanla etkisini yok etmekle birlikte, devlet borçlarıdaki değişim net varlıklar ile genel harcamayı etkilememektedir. Ricardo'ya göre, kamu borçlanmasında meydana gelecek ufak birimlik artış ki bu durum vergilerde bir birimlik azalma olacağını gösterir ve gelecekte vergilerde bir birimlik yükseliş olacağı zaman, tüketici/üretici bu vergi yükselişini dikkate alarak artan borçlanmaya talep oluşturacaklardır. Bu sayede kamu borçlanmasının fiyat ve gelir seviyesine etkisi olmamaktadır. Ricardo, kamu harcamalarının karşılanmasında borçlanma veya vergilerle finanse edilmesinin benzer yaklaşımlar olduğunu belirtmektedir. (Olcay, 2013, s. 30).

1.6.5. Rasyonel Beklentiler Teorisi ve Parasalcılar

Bu teori klasik iktisat teorisine dayanmakta olup, klasik iktisadın rasyonel birey hipotezini geliştirip iktisatta beklentilerin önemini işaret eden rasyonel beklentiler teorisini geliştirmiştir. Yeni Klasik Keynesyenlerin, büyüme ve istihdamı yükseltme gayesinde bütçe açığı ve parasal genişleme politikalarının enflasyonu yükseltme riski olsa bile, Keynesyenlerin savunmasını eleştirmiştir. Talep yönlü politikaları ekonomi alanında etkili olmayacağını ifade ederler. Rasyonel bireyler bugün yapılan borçlanmanın gelecekte ek vergiler şeklinde geri döneceğini bilir, buna bağlı tasarruf yapar. (Özkan, 2006, s. 9).

1.7. Dış Borcun Etkileri

Tasarruf yetersizliği, cari işlem açığı ve diğer diğer nedenlerle alınan dış borçların ülke ekonomisi üzerinde olumlu ve olumsuz etkileri olabilmektedir. Bu etkiler özellikle borcun anapara ve faiz ödemeleri, vade yapısı, kullanım verimliliği gibi koşullarına bağlıdır.

Dış kaynaklardan alınan borçlar yurt içindeki mevcut sermaye birikimini, buna bağlı olarak yatırımları artıracaktır. Bu yatırımların etkin bir şekilde kullanılması ile ülkenin ekonomik büyüme hacmi, milli geliri ve kişisel gelirleri artacaktır. Bunun yanı sıra yatırım malları ve yedek parça ithalatı ve üretim artacaktır. Tüm bu gelişmelere paralel olarak ekonomik büyüme hızı artacak ve ekonomik büyümenin arttığı hızda eğitim ve sağlık gibi sosyal hizmetlerde de ilerleme sağlanabilecektir. Sonuç olarak ekonomik büyüme hızı da artacaktır (Eker ve Meriç, 1999, s. 227).

Özellikle ülkelerin dış borcundaki artış, hükümetin uygulayacağı politikalarda belirsizliğe yol açmakta ve ekonomide bir takım bozulmalara neden olmaktadır. Bu süreçte dış borçlarını ödeyemeyeceğini bilen devletler yatırım yapmaktan kaçınılmaktadırlar (Clements vd. 2003, s. 4).

Dış borçlanmanın makroekonomi üzerindeki etkisi, kaynakların kullanıldığı yere göre değişmektedir. Dış kaynaklardan alınan borçlar, tüketim amaçlı kullanıldığında, reel ekonomi üzerinde enflasyonist etkiler neden olabilir. Yatırım hedefli kullanıldığında ise, yatırımın amacına göre, milli gelir artırabilmekte veya azaltabilmektedir (Aklan, 2002, s. 5).

Ülkeler, dış borçlanma seçeneğini tercih ettiğinde, yabancı fon talebi artacak, döviz kurları ya eski seviyesinde kalacak ya da düşecektir (Ulusoy, 2004, s.21). Kısaca, ulusal paranın değeri korunacak veya ulusal para değer kazanacaktır. Bu durum, ihraç mallarının fiyatlarında belirli bir artış, ithal mallarının fiyatlarında ise, belirli bir düşüş olarak ortaya çıkacaktır. Ödemeler dengesinde döviz götürücü işlemler lehine bir bozulma yaşanacak, ödemeler bilançosu açık verecektir. Ulusal paranın hızlı bir şekilde değer kazanması, devalüasyon beklentilerini artırarak sermaye çıkışlarını oluşturmaktadır. Bunun neticesinde, Latin Amerika'da dış kaynaklara olan bağımlılık artmıştır (Özkan, 2006, s.37).

2. BÖLÜM:

EKONOMİK BÜYÜME KAVRAMLARI

2.1. Ekonomik Büyümenin Tanımı

Ekonomik büyüme, her gelişmişlik düzeyindeki ülke için önem oluşturmaktadır. Ancak gelişmekte olan ülkelerde ön plana çıkan temel iktisadi amaçlardan biridir. Çünkü gelişmiş ülkeler belli bir büyüme hızına ulaşmış, bunda süreklilik sağlamaları kolay olurken; gelişmekte olan ülkeler belli bir büyüme seviyesine ulaşma, süreklilik kazanma ve buna bağlı olarak ekonomik refahı artırma çabasındalardır (Demircan, 2003, s. 98).

Ekonomik büyüme temel anlamda, bir ekonominin üretim hacminde belirli periyodlar içerisinde meydana gelen artış olarak ifade edilmektedir.(Turan, 2008, s.11). Demircan (2003) ise ekonomik kalkınmayı kişi başına gerçek gelirdeki artış olarak tanımlamıştır. Ekonomik büyüme, genelde milli gelirin zamanla artması anlamına gelmektedir. Büyüme, “ İktisadi açıdan nitelik ve niceliğe göre yığılımlı değişme ve gelişme ” anlamı da taşır. Bu tanımlara göre, ekonomik gelişmişlik düzeyi, ülkede kişi başına düşen milli gelirle ölçülür. Büyüme hızı, yıllık reel gelirin önceki yıllara oranla milli gelirdeki artış hızıdır. Günümüzde, ülkeler arasında bu hız büyük farklar göstermesinden dolayı, büyüme, ekonomik büyüme modelleri ortaya atılmaktadır (Sönmez, 1994, s. 235).

Bocutoğlu ve arkadaşlarına göre (2000) ekonomik büyüme, hasılanın reel olarak artmasıdır. Buna göre ekonomik büyüme; üretim kapasitesinin zamanla yükselerek mal ve hizmet üretimindeki artışı ifade etmektedir. Böylelikle milli gelirden de pozitif yönlü değişim olacaktır.

Ekonomik büyüme, bir ekonominin üretim kapasitesindeki artış olarak da ifade edilebilmektedir. Üretim kapasitesindeki artış GSMH (Gayri safi Milli Hasıla), GSYİH (Gayrisafi Yurtiçi Hasıla) artışı ile de ölçülebilir. GSMH, bir ülke vatandaşlarının ekonomide bir yıl içinde ürettikleri nihai mal ve hizmetlerin piyasa değerlerinin toplamıdır. GSYİH ise sadece ülke sınırları içinde üretilen mal ve hizmet toplamını ifade etmektedir. Bu tanıma bağlı olarak, ikametgâhları yurtiçinde olup da, yurtdışında gerçekleştirdikleri mal ve hizmet üretimi GSYİH'nın dışındadır. Ekonomik büyüme en

kapsamlı tanımı, bir ekonominin toplam yatırım, üretim, ithalat ve ihracat gibi temel göstergelerin, üretim ve istihdam kapasitesiyle ilgili olarak bir dönemden bir başka döneme göre yükselmesi şeklinde tanımlanabilir (OK, 2008, s. 3).

2.2. Ekonomik Büyüme Modelleri Ve Teorileri

Ekonomik büyüme teorileri, dışsal ekonomik büyüme teorileri ve içsel ekonomik büyüme teorileri olarak iki temel gruba ayrılmaktadır (Özel, 2012, s. 64). Dış borçlanma ile ilgili ekonomik büyümeyi ele aldığımızda geçmişten günümüze Keynes, Harrod-Domar, ikiz açık, zamanlar arası borçlanma, borçla büyüme, borç fazlası ve buna benzer çeşitli ekonomik büyüme modelleri ve teorileri olduğu görülmektedir.

1929 yılında yaşanan Dünya Ekonomik Krizi'nden sonra Keynes öncülüğünde ekonomideki gerilemenin önüne geçilmesi ve ekonomik büyümenin sağlanması için para ve maliye politikalarının kullanılmasına önem verilmiştir (İncekara ve Tatoğlu, 2008, ss. 22-23).

Dış borç ve ekonomik büyüme ilişkisi, Keynes'in çalışmasında ekonomik büyümeyi sağlamak için devlet müdahalesinin zorunlu olduğu düşüncesiyle önem kazanmıştır. Keynes, özellikle gelişmekte olan ülkelerin ekonomik büyüme süreçlerinde aksaklıklar yaşandığını ve buna bağlı olarak dış borcun, ekonomik büyümeyi olumlu yönde etkileyeceğini ifade etmektedir (Çöğürücü ve Çoban, 2011 s. 135)

Keynes ile başlayan teorik çalışmalar Harrod ve Domar'ın çalışmalarıyla devamını sürdürmüştür. Harrod-Domar modeli Roy F. Harrod (1939) ve Evsey D. Domar (1946) tarafından gerçekleştirilen iki farklı çalışmaya dayanmaktadır. Yapılan bu çalışmaların benzerliklerinin çok olmasından dolayı model, Harrod-Domar Modeli adını almıştır (İncekara ve Tatoğlu, 2008, ss. 22-23). Harrod-Domar tarafından geliştirilen ekonomik büyüme modeli, bir ekonomide yatırım tasarruf oranı ile büyüme arasında etkin bir bağlantı olduğunu savunmuştur. Dış borçlar yatırım finansmanında kullanıldığında, yatırım oranları yükselecek ve buna bağlı olarak ekonomideki büyüme oranı artacaktır. Harrod-Domar modeline göre, dış borçlar yatırım için kullanıldığında milli gelirden artış meydana gelmekte ve yurt içi kaynaklarda artış görülecektir. İç tasarrufların artması, dış borçlara olan ihtiyacı azaltacak ve dış borç servisi ödemeleri için finansman sağlanacaktır (Aysu, 2007 s. 83).

Cheroney ve Strout tarafından Harrod-Domar modelinin geliştirilmesiyle ortaya çıkan “*ikiz açık*” yaklaşımı, gelişmekte olan ülkelerin dış kaynak ihtiyacı üzerine yoğunlaşmaktadır. Bu ülkelerde ekonomik büyümenin gerçekleştirilmesinde genel olarak iki sorun ön plana çıkmaktadır. Bunlardan birincisi tasarruf eksikliği, ikincisi ise ticaret açığıdır. Model, alınan dış borçlar yatırım ve tasarrufu arttırdığı ve büyümeye olumlu etkilediği görüşündedir (Aysu, 2007 ss. 83-84).

Dış borçlanma ve ekonomik büyüme arasındaki ilişkiyi açıklayan bir başka model ise “zamanlar arası borçlanma”dır. Zamanlar arası borçlanma modeli, uluslararası borçlanmanın ülkedeki tasarruf açığını kapatmada önemli olduğu savunulmaktadır. Modele göre, borçlanmaya bağlı olarak sermaye artacak ve ülke daha fazla yatırım yapma imkânı bulacaktır (Aysu, 2007 ss. 84-85).

“Growth Cum Debt” olarak adlandırılan “*Borçla büyüme*” modelinde ise, yurt içi tasarruf açığı nedeniyle etkin olmayan yatırımların dış borçlanma ile yapılması savunulmaktadır. Bu modeldeki amaç, ekonomik büyüme sürecinde dış kaynakların sağladığı faydaya ve ortaya çıkaracağı maliyetlere göre borç servis kapasitesini analiz edebilmektir. Borç kapasitesinin sürdürülebilmesi için, fazladan alınan dış borçların zamanla ekonomik büyümeye yeterli faydayı sağlaması gerekmektedir. Bunun nedeni, uluslararası finansal kaynak talebinde bulunanların davranışlarını, borç döngüsünün değişik aşamalarında farklılık gösterebileceğidir. (Çoban ve Çöğür, 2011 s. 137).

“*Borç Fazlası*” (debt overhang) teorisi ise dış borç stoku ve ekonomik büyüme arasındaki temel teorik açıklamayı yapmaktadır. Bu teorinin temel varsayımı, eğer borç stoku ülkenin gelecekte geri ödeyebilme oranını aşarsa, beklenen borç servisi ülkenin çıktı düzeyinin artan bir fonksiyonu haline gelmektedir. Bu sebeple ülke ekonomisinde bulunan yatırımlar yabancı kreditorler tarafından vergilendirilecek ve bu sebepten, yatırımcıların yatırım yapma fonksiyonları düşecektir. Krugman, kreditorlere göre borcun geri ödenebilme ikilemi ile ilgili bir model kurmuştur. Krugman’a göre, bir ülkenin geleceğe aktarılan kaynakların iskonto edilmiş değeri, borçlarının bugünkü değerinden küçük ise o ülkede borç sorunu olduğunu gösterir. Buna benzer problemler ile karşılaşan finansörler borçların bugünkü değerini maksimize etmeyi amaçlayan politikalar bulmaya çalışmaktadırlar (Bilginoğlu ve Aysu, 2008 s. 7).

2.3. Türkiye'nin 1980'den 2014 Yılına Kadar Dış Borçları Ve Ekonomik Büyüme İlişkisi

Gelişmekte olan ülkelerde ekonomik büyümenin sağlanabilmesi için yurt içinden yeteri kadar kaynak sağlanamamış ve bu nedenle dış borçlara olan gereksinim giderek artmıştır. Benzer şekilde Türkiye'de 1980 sonrasında sermaye, teknoloji ve nitelikli insan gücü eksikliği nedeniyle iç kaynak sağlanamamış ve köklü ekonomi politikası değişikliği uygulanarak yabancı sermaye, dış yardım ve yabancı krediler gibi dış borçlanma olanaklarını artırılmıştır (Bilginoğlu ve Aysu, 2008, s. 1).

Türkiye'de dış borca olan gereksinimin her geçen gün artması ve önceki borçların anapara ve bunun yanı sıra mevcut borçların faizlerinin ödenebilmesi için tekrardan dış borçlanmaya gidilmesi, dış borçların hızlı bir şekilde artmasına neden olmuştur. Bu nedenle, araştırmış olduğumuz dış borçların bugünkü durumunu sağlıklı şekilde analiz edebilmek, ve bunun yanı sıra borçlanma politikalarını belirlemek için dış borçlarımızın tarihsel gelişimine de bakmak doğru olacaktır. Aşağıda 1980-1990 dönemi, 1990-2000 dönemi ve 2000 sonrasında günümüze kadar olmak üzere üç dönem itibarıyla dış borçlanmanın tarihsel gelişimi ortaya konmaya çalışılmıştır.

2.3.1. 1980–1990 Döneminde Türkiye'nin Dış Borçları ve Ekonomik Büyüme İle İlişkisi

Türkiye'de, 1980 sonrasında mali yönetim açısından büyük sıkıntılar yaşanmış; başta IMF olmak üzere birçok uluslararası kurum ve kuruluşlar, dış ekonomik gelişmelerden daha fazla etkilenir duruma gelmiştir. Yaşanan her ekonomik sıkıntı sonrasında, IMF yönlendirmeleri ile çeşitli ekonomik paket programlar uygulanmaya başlamış fakat istenen ekonomik büyüme bir türlü sağlanamamıştır (Derdiyok, 2001, s. 138).

Türkiye'nin 1980-1990 dönemlerini kapsayan dış borçları Tablo 2.1'de gösterilmektedir.

Tablo 2.1. Türkiye'nin 1980-1990 Dönemlerini Kapsayan Dış Borçları

Yıllar	Dış Borç Stoku (Milyar, \$)	Dış Borç Artışı, %
1980	15,7	-
1981	16,6	5,73
1982	17,6	5,90
1983	18,8	6,94
1984	22,6	20,21
1985	27,5	21,68
1986	34,3	24,73
1987	43,1	25,66
1988	42,7	-0,95
1989	43,7	2,34
1990	52,3	19,75

Kaynak: Adıyaman, A. Dış Borçlarımız ve Ekonomik Etkileri, Sayıştay Dergisi, Sayı:62,s.27 <http://dergi.sayistay.gov.tr/icerik/der62m2.pdf> (Erişim Tarihi:12.02.2015)

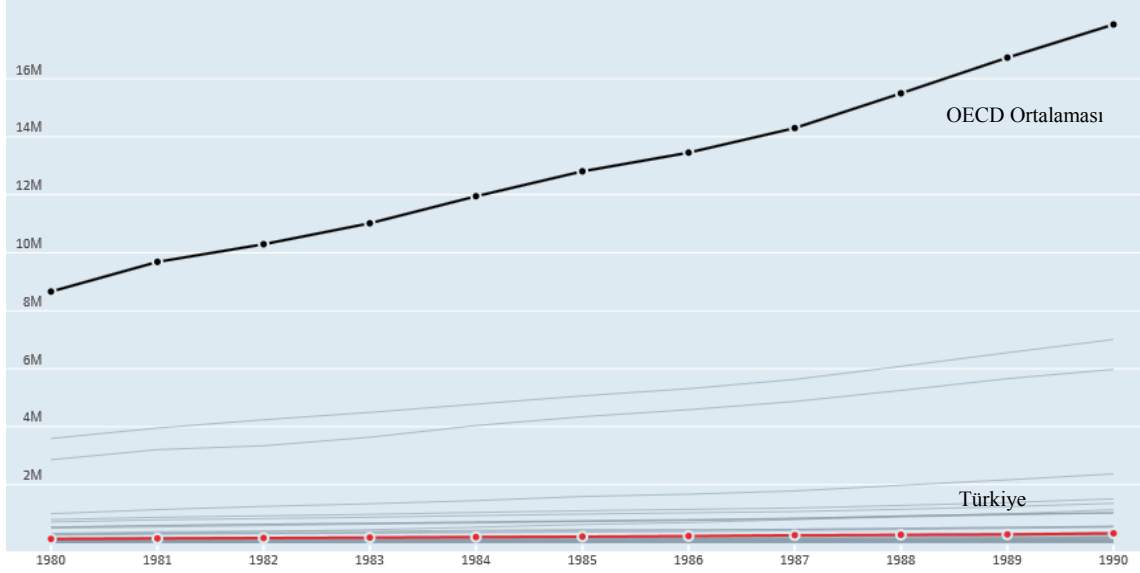
Bu tablodan görüleceği üzere 1980 yılında 15,7 milyar \$ olan dış borç 1990 yılına gelindiğinde 52,3 milyar \$'a çıkmıştır. 10 yıllık süreçte dış borcun 3 katından fazlasına çıkmasındaki en büyük etmen ABD dolarının diğer paralar karşısında giderek değer kaybetmesi ve dış borçlarda değişken faiz uygulanmasıdır (Tandırıcıoğlu, 2000). Bu süreçte ihracat teşvik edilerek Türk ekonomisi dışa açılmış, turizm ve işçi dövizleri yoluyla döviz sağlayıcı teşvikler uygulamaya konulmuş ancak dış ticaretteki dengesizlikler ve dış borç problemi ortadan kaldırılamamıştır. Özellikle 1989 yılı sonrasında piyasalardan ucuz fon bulunması kolaylaşmış ve bu sebeple dış borç alımı artmış, borcun borç ile ödendiği döneme gelinmiştir (Yavuz, 2009, s. 214).

Bu dönemde dış borcun GSMH'ye oranı ise değişkenlik göstermiştir. 1980'de dış borcun GSMH'ye oranı %21,5 iken 1987'de % 49,2 ye çıkmıştır. Hazinesinin yaptığı

müdahaleler sonrasında ise dış borcun GSMH'ye oranı 1990 yılında %34,3'e düşmüştür (Adıyaman, 2006, s. 27).

Şekil 2.1. Türkiye'de 1980-1990 Yıllarındaki GSMH Değişimi

Kaynak: OECD Data, <https://data.oecd.org/gdp/gross-domestic-product-gdp.htm>
(Erişim Tarihi: 15.07.2015)

Şekil 2.1'den de görüleceği üzere Türkiye'de 1980-1990 yılları arasında GSMH sürekli artmaktadır ancak OECD ülkelerinin ortalamasının altında kalmaktadır. 1980 yılında 0,12 milyon \$ olan GSMH 1990 yılına gelindiğinde 0,32 milyon \$'a çıkmıştır.

2.3.2. 1990–2000 Döneminde Türkiye'nin Dış Borçları ve Ekonomik Büyüme İle İlişkisi

1989 yılından itibaren dış borçlara sınırlılık getirilip Dış Borç/GSMH oranı düşürülmeye başlansa da iç ekonomik istikrar sorunu bu gelişmeyi uzun sürdürememiş ve 1990 yılından itibaren dış borç yeniden artmaya başlamıştır. Türkiye'nin 1990-2000 dönemlerini kapsayan dış borçları Tablo 2.2'de gösterilmektedir.

Tablo 2.2. Türkiye'nin 1990-2000 Dönemlerini Kapsayan Dış Borçları

Yıllar	Dış Borç Stoku (Milyar, \$)	Dış Borç Artışı, %
1990	52,3	-
1991	53,6	2,40
1992	58,6	9,36
1993	70,5	20,31
1994	68,6	-2,62
1995	75,7	10,31
1996	79,4	4,80
1997	84,2	6,12
1998	96,4	14,49
1999	103,0	6,85
2000	118,6	15,12

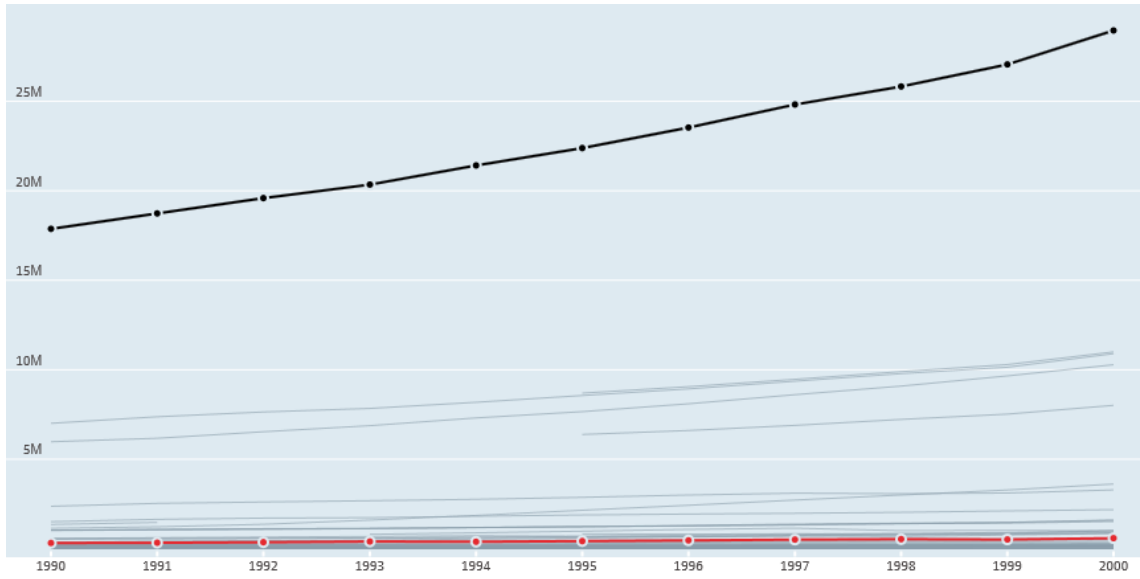
Kaynak: Adıyaman, A. Dış Borçlarımız ve Ekonomik Etkileri, Sayıştay Dergisi, Sayı:62, s.27 <http://dergi.sayistay.gov.tr/icerik/der62m2.pdf> (Erişim Tarihi:12.02.2015)

Bu tablodan görüleceği üzere 52,3 milyar dolar dış borç ile başlanan 1990 yılından itibaren dış borç artmaya devam etmiş, sadece 1994 ve 1996 yılında bir azalış göstermiştir. Çünkü bu yıllarda dış borç servis ödemelerinin ağırlaşması hazineyi güç durumda bırakmıştır (Tandırcıoğlu, 2000, s.4). Fakat sonrasında yine artış devam ederek 2000 yılında gelindiğinde 118,6 milyar dolar ile dış borç iki katından fazla seviyeye yükselmiştir.

Bu dönemde dış borcun artışının içsel ve dışsal olmak üzere farklı nedenleri vardır. Dünyada yaşanan ekonomik kriz başta olmak üzere ihracat imkânları kısıtlanmıştır. Bu nedenle ekonomik büyüme sağlanamamış ve dış borç ile açıklar

kapatılmaya çalışılmıştır. 1999 yılında ise IMF ile yapılan stand-by anlaşması kapsamında dış borçlarla kısa vadeli sermaye transferlerinin karşılanması ve cari işlemler dengesinin sağlanması kararı alınmış ve bu sebepten dolayı 2000 yılında dış borç stoku önemli ölçüde artmıştır (Ünsal, 2004). Bunun yanı sıra dış borçların GSYİH'ye oranı 1989 yılı son çeyreğinde %25,7 iken 2000 yılında %44,7'ye yükselmiştir (Kırcı ve Cural, 2013, s. 126).

Şekil 2.2. Türkiye'de 1990-2000 Yıllarındaki GSMH Değişimi

Kaynak: OECD Data, <https://data.oecd.org/gdp/gross-domestic-product-gdp.htm>

(Erişim Tarihi: 15.07.2015)

Şekil 2.2'de ise Türkiye'de 1990-2000 yılları arasındaki GSMH değişimi gösterilmektedir. Bu şekle göre Türkiye'de 1990-2000 yılları arasında GSMH artmış fakat OECD ülkelerinin ortalamasının altında kalmıştır. 1990 yılında 0,32 milyon \$ olan GSMH 2000 yılına gelindiğinde 0,59 milyon \$'a çıkmıştır.

2.3.3. 2000'den 2014 Yılına Kadar Olan Dönemde Türkiye'nin Dış Borçları ve Ekonomik Büyüme İle İlişkisi

2000 yılı Kasım ayında ve 2001 yılı Şubat ayında yaşanan ekonomik krizler 2001 yılı sonrasında Türkiye'yi yeniden IMF'den kaynak kullanmaya yönlendirmiştir. Öyle ki 2001 yılında dış borçların GSYİH'ye oranı %60'ın üzerine çıkmıştır (Kırcı, Cural, 2013, s.127). 2002 yılında ihracat ve stoklarda görülen yükseliş, ekonomimizi tekrardan büyümesini sağlamış ve GSMH büyüme oranı %7,9 olarak gerçekleşmiştir. Bu büyüme döneminde 7,1 milyar dolarlık dış kaynak sağlanmış ve bunun 1,5 milyar doları cari işlemler açığında, 5,6 milyar doları ise rezerv artışında kullanılmıştır. 2002 yılındaki büyümenin ardından, 2003 yılında da iç talepteki artışın etkisiyle GSMH % 5,9 oranında artış sağlamıştır. Büyüme oranı yükselmeye devam ederken, TL'nin değer kazanması, cari işlemler dengesinin 6,8 milyar dolar açık vermesine sebep olmuştur. 2003 yılında, cari işlemler açığı ve rezerv artışını finanse etmek için 10,5 milyar dolar tutarında dış kaynak kullanılmıştır. 2005 yılına gelindiğinde ise 170,6 milyar dolar dış borca ulaşılmıştır (Adıyaman, 2006, s. 30).

IMF ile yapılan anlaşma 2008 küresel krizine kadar sürmüştür. Krizin, dış borç stoku üzerindeki etkileri belirli seviyede kalmış ve dış borç stokunun GSYİH'ye oranının küresel kriz öncesi düşük düzeyde olması kriz sürecinde ve krizden kurtulma stratejilerinde kamu maliyesi açısından önemlidir. 2012 yılına gelindiğinde Türkiye'nin dış borç stokunun GSYİH'ye oranı %39'u göstermekteydi. 2005 yılından itibaren Türkiye'nin toplam dış borç stokunun GSYİH'ye oranı çok yüksek seviyelerde değildi fakat buna rağmen, özel sektörün dış borçlanması kamu sektörünün dış borçlanma oranını geçmiştir. 2012 yılı itibarıyla ise toplam dış borç stokunun yaklaşık üçte ikisi özel sektörün borçlarından oluşmaktadır. (Kırcı, Cural, 2013, s. 127).

Türkiye'nin 2000 yılından günümüze kadar olan dış borçları- Tablo 2.3'de gösterilmektedir.

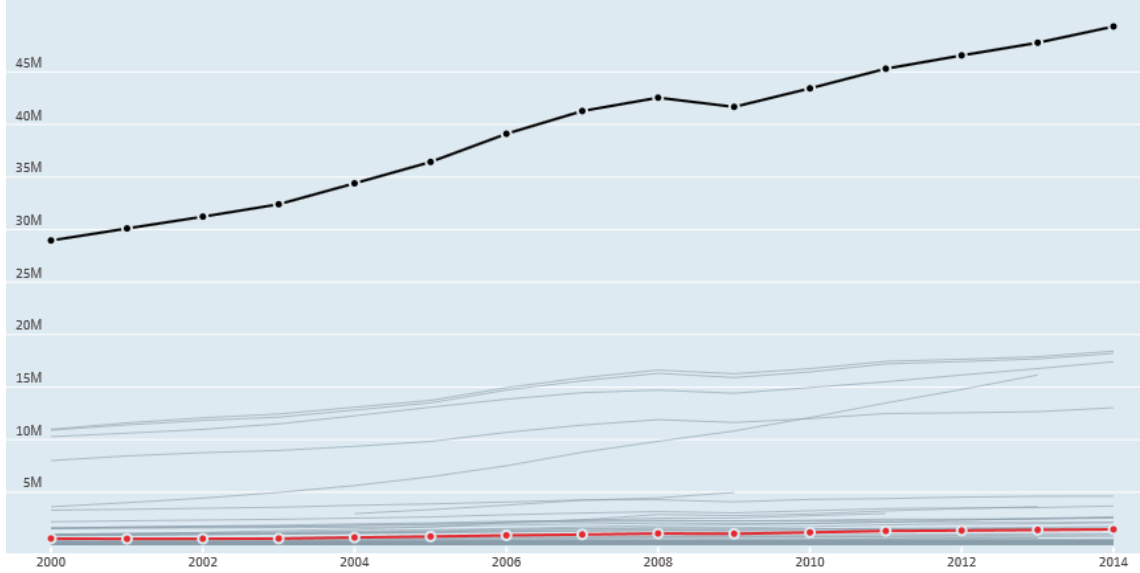
Tablo 2.3 Türkiye'nin 2000-2013 Dönemlerini Kapsayan Dış Borçları

Yıllar	Dış Borç Stoku (Milyar, \$)	Dış Borç Artışı, %
2000	118,6	-
2001	113,7	-4,13
2002	130,2	14,51
2003	145,4	11,67
2004	161,7	11,21
2005	170,6	5,5
2006	209,5	22,8
2007	258,4	23,3
2008	288,9	11,8
2009	277,2	-4,03
2010	299,1	7,90
2011	305,3	2,07
2012	337,0	10,38
2013	388,2	15,19

Kaynak: Adıyaman, A. Dış Borçlarımız ve Ekonomik Etkileri, Sayıştay Dergisi, Sayı:62, s.27 <http://dergi.sayistay.gov.tr/icerik/der62m2.pdf> (Erişim Tarihi:12.02.2015)

Bu tablodan görüleceği üzere 2000 yılında 118,6 milyar dolar olan dış borç 2013 yılına kadar yaklaşık 3 kat artarak 388,2 milyar dolara yükselmiştir.

Şekil 2.3. Türkiye’de 2000-2014 Yıllarındaki GSMH Değişimi

Kaynak: OECD Data, <https://data.oecd.org/gdp/gross-domestic-product-gdp.htm>
(Erişim Tarihi: 15.07.2015)

Şekil 2.3’de Türkiye’de 2000-2014 yılları arasındaki GSMH değişimi gösterilmektedir. Bu şekle göre Türkiye’de 2000-2014 yılları arasında GSMH artmış fakat OECD ülkelerinin ortalamasının altında kalmıştır. 2000 yılında 0,59 milyon \$ olan GSMH 2014 yılına gelindiğinde 1,4 milyon \$’a çıkmıştır.

2.3.4. Türkiye’de Dış Borçlanmanın Ekonomik Denge Üzerindeki Etkileri

30 yılı aşkın süredir devam eden ve sürekli artan dış borçların ekonomi üzerinde özellikle üretim ve tüketim kapsamında etkileri bulunmaktadır. Bu etkiler, ekonominin şartlarına göre değiştiği gibi, bu dış borçların hangi şartlar altında alındığına göre de değişiklik göstermektedir.

Dış borçlanmanın üretim ve tüketim kapsamındaki ekonomik etkileri özellikle dış borçların vergi alternatifi olarak alındığında görülmektedir. Devlet toplumdan vergi almayarak dış borçlanma yaptığında bireylerin tüketim imkânları artmaktadır. Dış borç

yerine vergi alımı artırılsaydı bireylerin gelirleri azalacak ve dolayısıyla tüketim gücü de azalacaktı (İnce, 1980, s. 246). Ancak devlet dış borca yöneldiğinde aldığı borçları etkin bir şekilde kullanamaz ise ya tekrar borç alarak ya da bireylerden aldığı vergileri artırarak mevcut borçlarını kapatmaya çalışacaktır. Bu durumda da yine bireylerin tüketim gücü azalacaktır.

Türkiye’de ise alınan borçlar; verimli, üretim artışına dönük, milli geliri artırıcı ve gerekli kalkınmayı sağlayacak yatırımlarda kullanılmamış ve sonuç olarak alınan eski borçlar yeni dış borçlarla ödenmeye çalışılmıştır. Dolayısıyla borcun borçla kapatılmasını ifade eden borç kısır döngüye girmiştir. Türkiye’nin ise son dönemlerde mevcut borçları azalmaya başlamıştır ancak bu durum bireylerden alınan vergiler artırılarak sağlanmıştır. Bu nedenle insanların tüketim gücünde ve buna bağlı olarak üretim miktarında düşüş olmuştur.

2.3.5. Ekonomik Büyüme ve Dış Borçlanma: Literatür Çalışmaları (içindekiler kısmında güncellenicek)

1979 yılında yaşanan ikinci petrol krizinin etkisiyle, 1980-1983 yıllarında dünya çapında tüm ülkeleri durgunluk etkilemiştir. Sanayileşmiş ülkelerdeki düşük emtia fiyatları, yüksek faiz oranları ve büyümenin durgunlaşması nedeni ile birçok ülke borç sıkıntısı yaşamıştır. Bu nedenle son 20 yıldır ülkelerin dış borcu ve ekonomik büyümesi arasındaki ilişkiyi tespit etmek amacı ile birçok çalışma yapılmıştır (Karagöl, 2005, s. 69).

Yapılan çalışmalarda dış borçlanmanın ekonomik büyüme üzerine olumlu etkileri tespit edildiği gibi olumsuz etkileri de tespit edilmiştir.

Savvides (1992) borçlu ülkelerin ekonomik gelişmelerine bağlı olarak dış borçlarını ödeyebildiklerini iddia etmektedir. Ülkeler ihracat artışından veya elde ettiği gelirlerden kısmen fayda sağlayabilmektedir. Çünkü ekonomik gelirlerinin büyük bir kısmı dış borcu ve faizini ödemek için kullanılmaktadır. Bu sorunun önüne geçebilmek için ise ülkelerin yerli kaynakları teşvik etmesi ve mevcut tüketimini azaltmak için politikalar uygulaması gerekmektedir. Savvides (1992) ekonomik büyüme ve dış borç arasındaki ilişkiyi tespit etmek için yaptığı çalışmada 1980-1986 dönemi için 43 farklı az gelişmiş ülkelerden alınan kesit-zaman serisi verileri ile İki Aşamalı Sınırlı Bağımlı Değişken modeli (2SLDV) oluşturmuştur. Bu yöntem ile az gelişmiş ülkelerin yatırım

oranlarını etkileyen çeşitli faktörlerin önemi ve borç ödeme sorunları karşılaştırılmıştır. Sonuç olarak borç ve yabancı sermaye girişlerinin azaltılmasının ekonomik büyümede önemli olduğu tespit edilmiştir.

Bauerfreund (1989) Türk ekonomisinin dış borç maliyetini ölçmek için hesaplanabilir bir genel denge modeli kullanmıştır. Bu çalışmada borçlu ülkelerin borçlarını ödeyeceği zaman, bu ödemeler için özel sektörden kamu sektörüne kaynak aktarıldığı ve özel ekonomi üzerinde vergi artırımını yapıldığı görülmüştür. Vergi artırımını ise borçlu ülkelerin yatırımının azalmasına, gelecekteki üretim ve gelir seviyelerini olumsuz etkilemesine ve yatırım net getirilerinin azalmasına neden olmaktadır.

Cohen (1993) 83 gelişmekte olan ülkenin 1965-1973, 1974-1981, 1982-1987 olmak üzere 3 dönemine ait EKK yöntemi kullanarak yatırım denklemini kurmuştur. Cohen, borç seviyesinin, gelişmekte olan ülkelerdeki yatırımın yavaşlaması ile ilgili olmadığını belirtmiştir. Özellikle 1960'lı yıllarda dış finansmanın yatırım üzerindeki etkisi çok düşük görünmektedir.

Karras (2006) dış borç alan 71 gelişmekte olan ülke üzerinde yaptığı çalışmada, bu ülkelerin 1960-1997 dönemi yıllık verileri incelenmiş ve kişi başına düşen GSYİH göre dış borç ve büyüme arasındaki ilişki tespit edilmiştir. Araştırma sonucu; dış borcun ekonomik büyüme üzerinde istatistiksel olarak anlamlı, pozitif ve kalıcı bir etkisi olduğunu göstermiştir. Yabancı yardımın kişi başı 20\$ artırılması ile GSYİH'deki büyümenin kalıcı olarak kişi başı 0,16 % oranında arttığı tespit edilmiştir.

Dalgaard vd. (2003) uzun vadeli üretkenliği teşvik etmede dış borcun etkisini araştırmıştır. Bu amaçla dış yardım gelir veya sermayeye bağlı olarak standart OLG modeli ile modellenmiştir ve dış yardımın verimlilik üzerinde olumlu etkisi olduğu tespit edilmiştir. Özellikle bu etki olumsuz politik koşullarda kendini göstermektedir.

Moreira (2005) dış borçların makroekonomiyi nasıl etkilediğine yönelik bir çalışma yapmıştır. Panel veri analizi ile 1970-1998 yılları arasında 48 gelişmiş ülke verileri ele alınmış ve dış borçların ekonomi üzerinde olumlu bir etkiye sahip olduğu tespit edilmiştir. Bunun yanı sıra dış borçların olumlu etkisi kısa vadede ziyade uzun vadede daha çok kendini göstermektedir.

Ekanayake ve Chatrna (2010) gelişmekte olan ÷lkelerde dış yardımın ekonomik bñyñme üzerindeki etkilerini analiz etmiştir. Çalışma, Afrika, Latin Amerika, Karayip ve Asya'yı kapsayan 85 gelişmekte olan ÷lkenin 1980-2007 dñnemi yıllık verileri kullanarak yapılmıştır. Çalışmanın hipotezi gelişmekte olan ÷lkelerde dış yardımın ekonomik bñyñmeyi teşvik ettiği yñnñndedir. Bu hipotez Asya, Afrika, Latin Amerika ve Karayiplerdeki farklı gelir seviyelerindeki ÷lkelerin verileri panel veri serileri kullanarak test edilmiş ve dış yardımın gelişmekte olan ÷lkelerin ekonomik bñyñmesine karma etkisi olduğunu tespit edilmiştir. Buna gñre dış yardım gelir seviyesi yñksek olan gelişmekte olan ÷lkelerin ekonomisine olumlu etki yaparken, gelir seviyesi dñřk olan gelişmekte olan ÷lkelerin ekonomisine olumsuz etki yapmaktadır.

Patillo vd. (2002) yaptığı çalışmada 93 gelişmekte olan ÷lke ele alınarak, bu ÷lkelerin 1969-1998 yılları arasındaki ekonomik verileri incelenmiştir. Bu çalışmada dış borçlanmanın dñřk dñzeyde olması halinde ekonomik bñyñmeyi olumlu yñnde etkilediği tespit edilmiştir.

Abu Bakar ve Haasan (2008) Malezya'nın 1970-2005 yılları arasındaki dış borç ve ekonomik bñyñme ilişkisini incelediğinde, dış borç ile ekonomik bñyñme arasında pozitif bir ilişki tespit etmiştir. Abu Bakar ve Haasan'a gñre dış borçlardaki %1.lik artış, Malezya'da uzun dñnemde ekonomik bñyñmeyi %1,29 oranında artırmıştır.

Patillo vd. (2004) ekonomik bñyñme ve dış borç ilişkisi ÷zerine yapmış olduğu çalışmada, 61 gelişmekte olan ÷lkenin 1969-1998 dñnemi verileri incelenmiştir. Çalışma sonucunda yñksek miktarda alınan dış borçların sermaye birikimi, toplam faktör verimliliği ve ekonomik bñyñmeyi olumsuz yñnde etkilediği tespit edilmiştir.

Bilginoğlu ve Aysu'nun 2008 yılında yaptığı çalışmada, Tñrkiye'nin 1968-2005 yılları arasındaki dış borçlarının ekonomik bñyñme ile olan ilişkisi incelenmiş ve yapılan regresyon analizi sonucunda dış borçların ekonomik bñyñme ÷zerinde olumsuz etkiye sahip olduğu tespit edilmiştir. Bu alışma sonucunda Tñrkiye'nin ekonomik bñyñmesinin hızlanabilmesi için dış borçlarının azaltılması gerektiği savunulmuştur.

Hansen (2001), Tñrkiye'nin de içinde bulunduğu 54 gelişmekte olan ÷lkenin 1974-1993 yılları arasındaki dış borçlarını ve bu borçların ekonomik bñyñmeye olan etkisini incelemiştir. Bu inceleme sırasında bağımlı değişken olarak GSYIH'daki artış hızı, bağımsız değişken olarak ise, doğrudan yabancı sermaye yatırımları / GSYIH,

bütçe fazlası, enflasyon, dışa açıklık, yardımlar / GSYİH, borç servisi / ihracat ve dış borç / GSYİH gibi ülkelerin yıllık verileri analiz edilmiştir. Yapılan ampirik analiz sonuçlarına göre dış borç stoku ile ekonomik büyüme arasında negatif bir ilişki tespit edilmiştir.

Rodrik ve Velasco (1999) kurdukları model aracılığıyla, 32 farklı gelişmekte olan ülkeyi incelemiş ve kısa süreli borçların rezervler içindeki oranının yüksekliğinin sebep olabileceği potansiyel bir likidite probleminin gelişmekte olan ülkelerde önemli bir kırılganlık yarattığı ve bunun krizi tetikleyici önemli bir sebep olduğu neticesine ulaşılmıştır.

Javed ve Şahinöz (2005) zaman serileri analizi yöntemleriyle, Türkiye ekonomisinde dış borcu ile büyüme, yatırım ve ihracat arasındaki ilişkisini araştırmıştır. Yapılan çalışma sonucunda büyüme ile dış borç stoku arasında pozitif ancak anlamsız, ihracat (pozitif) ve yatırım (negatif) arasında ise anlamlı bir ilişki olduğu sonucu ortaya çıkmıştır.

Karagöz (2007) 1980-2004 yıllarını kapsayan Türkiye verileriyle yaptığı çalışmada, dış borçlanmayı etkileyen unsurların, kamu harcamaları, ödemeler dengesi açığı, yurtiçi tasarruflar ve iç borç stokunun artması olarak belirlemiştir. Küçük kareler yöntemi ile yaptığı çalışma sonucunda, ödemeler dengesi açığı, yurtiçi tasarruflar ve iç borçlar borçlanmaya pozitif etki etmiştir.

Koyuncu ve Tekeli (2010), Türkiye’de dış borç stoku üzerinde etkili olan ekonomik faktörleri incelediği Johansen eş bütünleşme analizinde, cari işlemler açığı ve yurtiçi tasarrufların dış borç stoku üzerinde anlamlı bir etkileşim sağladığını ve bunlardan, yurtiçi tasarrufların etkisinin olduğunu tespit etmişlerdir. Bu çalışmalarında, 1990-2009 dönemi dikkate alınmış, bu yıllara istatistiksel olarak bakıldığında kamu harcamaları ve iç borç stokundaki değişmelerin dış borç stoku üzerinde anlamlı bir etkisinin bulunmadığını görmüşlerdir.

Javed ve Şahinöz (2005), 1983-2002 dönemi verilerini dikkate alarak, Türkiye örneğini ele alarak, dış borç ve dış borç göstergelerine etki eden ihracat, büyüme ve yatırım değişkenlerini ekonometrik olarak incelemiş, sonuç olarak dış borçların yatırımların aleyhine, ihracatın ise lehine etkisi olduğunu, ancak büyümeye olumlu ya da olumsuz bir etkisi olmadığını tespit etmiştir.

Çögürçü ve Çoban (2011) çalışmalarını, dış borç ekonomik büyüme ilişkisi Türkiye ekonomisi açısından ele almış ve 1980-2009 yıllarına ait veriler kullanılarak ADF Modeli ile incelenmiştir. En küçük karaler yöntemiyle regresyon analizi yapılmıştır. Sonucuna göre; Türkiye'deki dış borçların ve nüfusun yıllara göre artış göstermesi, ekonomik büyüme üzerinde negatif etkide bulunduğu sonucuna ulaşmıştır.

Çalışkan (2001) çalışmasında, uluslararası kreditorler tarafından da yaygın olarak kullanılan ve ülkenin güvenilirliğini belirlemede yardımcı olan dış borç rasyolarının son yirmi yıllık verilerini kullanarak Türkiye örneği ile incelemiştir. Yaptığı analiz sonucunda; Türkiye'nin dış borç göstergeleri açısından bir sorun yaşamamasına rağmen, yaşanan ana sorunu ekonominin diğer unsurlarına güven duyulmadığından dolayı, dış kaynakların yüksek maliyetle temin edilmesi ve kısa vadelerle giriş yapmasında kaynaklandığı sonucuna ulaşmıştır.

Adıyaman (2006) çalışmasında, dış borçlanmanın tarihsel sürecini ve Türkiye ekonomisinde meydana getirdiği etkileri incelemiştir. Sonuç olarak yaptığı çalışmasında Türkiye'nin dış borçluluk rasyolarına bakarak çok borçlu bir ülke olduğuna ve yeni yeni orta borçlu bir ülke konumuna geçtiği bulgusuna varmıştır.

Şeker (2006) çalışmasında, dış borçlanmaya teorik bir bakış ve ekonomik etkilerini incelemiştir. Analizinde, dış borçlanmanın teorik altyapısının incelendiğinde, bir finansman çeşidi olan dış borçlanma zaman içerisinde gelişen ihtiyaçlara göre farklı şekillerde konumlandığının sonucuna ulaşmıştır.

Ülgen (2005) çalışmasında, Türkiye'de dış borçlanmanın tarihi gelişimi ve sürdürülebilirliğini ele almıştır. Yaptığı analizler sonucu, Türkiye'nin dış borçlanma probleminin ciddi boyutlara ulaştığına ve borçlanma yapısı, borçlanılan kaynakları etkileyen kredibilitenin giderek zayıfladığı sonucuna varmıştır.

Şahin (2012) çalışmasında, Türkiye dış borç sorunu ele almış ve dış borçlanmanın nedenleri, gelişimi, etkisi analiz edilerek sorunlar için çözüm bulunmakta ve Avrupa borç krizinin Türkiye üzerindeki etkileri değerlendirmiştir, Sonuç olarak Türkiye borçluluk göstergeleri açısından orta dereceli borçlu bir ülke konumuna geldiği bulgusuna ulaşmıştır.

Opuş (2002) çalışmasında, Türkiye'nin 1980-2000 döneminde dış borçlanmanın hangi sınırdan olduğunu incelemiştir. Yapılan analiz sonucunda, ekonominin massetme kapasitesi, dış borcun vadesi, dış borç stoku / ihracat, dış borç servisi / GSMH, dış borç servisi /ihracat, ihracat /GSMH ve ithalat / GSMH açısından Türkiye bu dönemlerde genel olarak dış borç sınırını aştığına ulaşmıştır.

Gürbüz (2012) çalışmasında, dış borcun zaman içinde sürdürülebilirliği ve sonlanması kavramını eleştirel bir yaklaşımla dile getirerek incelemiştir. Çalışmasının ikinci bir amacı olarak, borcun sürdürülebilirliğinin topluma maliyetinin ölçülmesi, ve buradan çıkan sonuç ile Türkiye için yeni bir sürdürülebilirlik ölçüsü hesaplanması olmuştur. Sonuçlar, piyasa ve uluslararası kuruluşlarının dar tanımına uygun "borcun sürdürülebilirliği" göstergesi ile borcun toplumsal maliyetlerini de kapsayan alternatif göstergenin zamanla birbiriyle farklı yönlerde hareket ettiğini göstermektedir.

Erkan, Tutar ve Eren (2012) çalışmalarında, Türkiye'de dış borçlanmanın tarihsel süreci incelenmiş ve Türkiye'nin dış borç göstergeleri üzerinden ülkenin gelişmişlik durumunu analiz etmişlerdir. Sonuç olarak da Türkiye'nin dış borçlarının sürdürülebilirliği açısından istikrarlı olduğu gözlenmiştir.

Karagöl (2010) çalışmasında, geçmişten günümüze Türkiye'nin dış borçlarını incelemiştir. Analizinde Türkiye'nin dış borçlanmasının ilk olarak artmaya başlamasının nedenini 1970'li yıllarda yaşanan ekonomik ve siyasi krize bağlamış yanında dünyada patlayan petrol krizinin tetiklediğini vurgulamıştır. Karagöl, ülkenin kredi derecelendirme notunun iyileştiğine buna bağlı olarak dış borçlar için ödenen faiz ödemelerinin azaldığı sonucuna ulaşmıştır.

Yeldan (2004) çalışmasında, dış borçlanma süreci ve dış borçlanmanın gerek ulusal ekonomimiz, gerekse kalkınma stratejilerimize etkisini toplumsal açıdan değerlendirmiştir. Uluslararası Para Fonu (IMF)'den alınan finansal desteğin hangi şekilde değerlendirildiği çalışmasının temel amaçlarından birini oluşturmaktadır. Türkiye ekonomisi artık dışa bağımlı hale geldiğinin, öz kaynakları ve kurumsal yapıları ile büyümenin temelini dahi oluşturamayacak duruma sürüklendiği sonucuna ulaşmıştır. Türkiye'de devletin bütçesi, yatırıma ve üretime teşvik edici özelliğini yitirmiş ve kamusal hizmet anlayışını terk ederek, bir borç idaresi olma mecburiyetine büründüğü çalışmanın ulaşılan başka bir bulgusu.

Fıstık (2003) çalışmasında, Türkiye'nin dış borçlarındaki gelişmeler, kamu borcunun sürdürülebilirliği ve borçlanmanın ekonomiye etkisini incelemiştir. Gelişmekte olan ülkelerin 1970 sonrası dış borçlarındaki gelişmeler, borçlanmaya iten nedenleri ve bu yılın sonlarına doğru, Türkiye'de ki borç krizinin, dış borç göstergelerine etkileri üzerinde durulmuştur. Analizi sonucunda kamu borcunu sürdürülebilir hale getirmek için, sürekli olarak faiz dışı bütçe fazlası verilmeye çalışıldığına, bu durum ise bütçenin diğer kalemleri üzerinde negatif yönde etkide bulunduğu neticesine ulaşmıştır.

3. BÖLÜM:

EKONOMETRİK UYGULAMA

Çalışmanın bu bölümünde Türkiye’de 1980-2014 yılları arasındaki dış borçlanma ve ekonomik büyüme arasındaki ilişki ADF –Philips-Perron ve Granger Nedensellik ve Johansen Eşbütünleşme analizleri kullanılarak incelenmiştir.

3.1. Veri

Çalışmada ekonomik büyüme göstergesi olarak GSYİH verileri, dış borçlanma göstergesi olarak toplam dış borç stoğu verileri kullanılmıştır. Bu veriler Dünya Bankası elektronik veri setinden elde edilmiş, verilere ait bilgiler Ek-1’ de sunulmuştur.

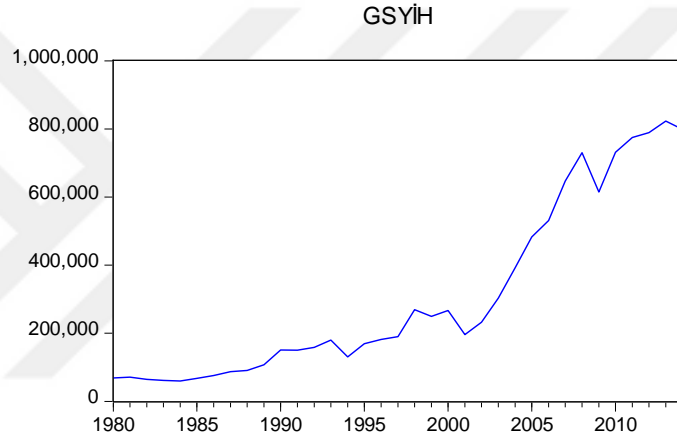
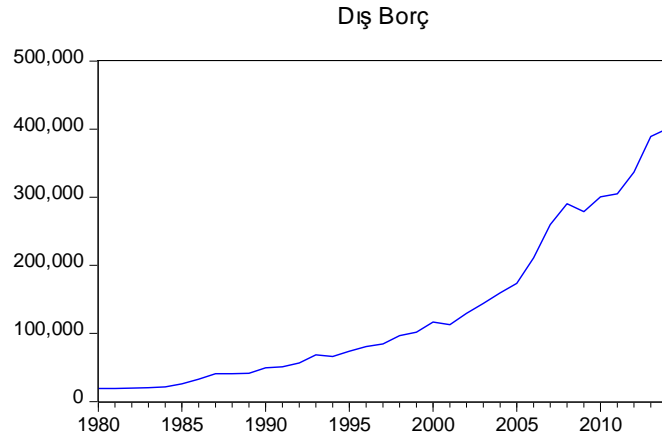
3.2. Yöntem

Zaman serisi analizlerinde kullanılacak verilerin durağan olması gerekir. Serilerin durağan olmaması halinde “sahte regresyon” gibi problemler ortaya çıkabilir. Serilerin durağanlığının tesbit edilmesinde Genişletilmiş Dickey-Fuller (ADF) ve Philips-Perron kullanılmıştır. Daha sonra Granger Nedensellik, Johansen Eşbütünleşme analizleri kullanılarak, değişkenler arasındaki ilişki incelenmiştir.

3.3. Bulgular

Çalışmada tüm değişkenlerin yani verileri doğal logaritması alınmış ve değişkenler “L” harfi eklenerek gösterilmiştir (LGSYİH vb.). Serilerin çizgi grafiğine bakıldığında artan bir trend gözlenmekte ve bazı dönemlerde her iki değişken için de belirgin artışlar saptanmaktadır (Şekil 3.1.).

Şekil.3.1. Trend Grafikleri (Milyon \$)

Çalışmada öncelikle verilerde trendin varlığı ispat edilmiştir. Bu amaçla Kendall's tau testi uygulanmıştır.

Kendall's tau	0,906
S	539,000
Var(S)	0,000
p-value (Two-tailed)	<
Alpha	0,05

H0: Seride trend yoktur

Ha: Seride bir trend vardır

Kendall's tau test sonucuna göre $p < 0,05$ olduğundan yokluk hipotezi reddedilerek seride trend olduğu ispat edilmiştir.

Değişkenlerin zaman grafikleri incelenip gözle görünür bir trend hali tespit edilince XLSTAT programı aracılığıyla trend analizi yapılmıştır.

Daha sonra Jarque-Bera testi yapılmıştır. Bu test serinin normal dağılıp dağılmadığını analiz etmektedir. Bera sınaması bir lagranj çarpanı prensibine dayanan sınama tipidir. Örneklem basıklık ve çarpıklık ölçülerinin dönüşümlerinden elde edilmiştir. Aşağıda yer alan, formülde S çarpıklık, K basıklık, k ise seriyi oluşturmada kullanılan tahmin edilmiş katsayıların sayısıdır. Normal dağılım sıfır varsayımı altında Jarque-Bera istatistiği 2 serbestlik derecesiyle χ^2 biçiminde dağılmaktadır. Normal bir dağılım içerisinde, beklenen çarpıklık sıfır değerinde, basıklık 3 olmasından dolayı aşırı basıklığı (K-3) göstermektedir (Aydın, 2004).

$$JB = \frac{N - k}{6} \left(S^2 + \frac{1}{4} (K - 3)^2 \right)$$

Hipotezi ise;

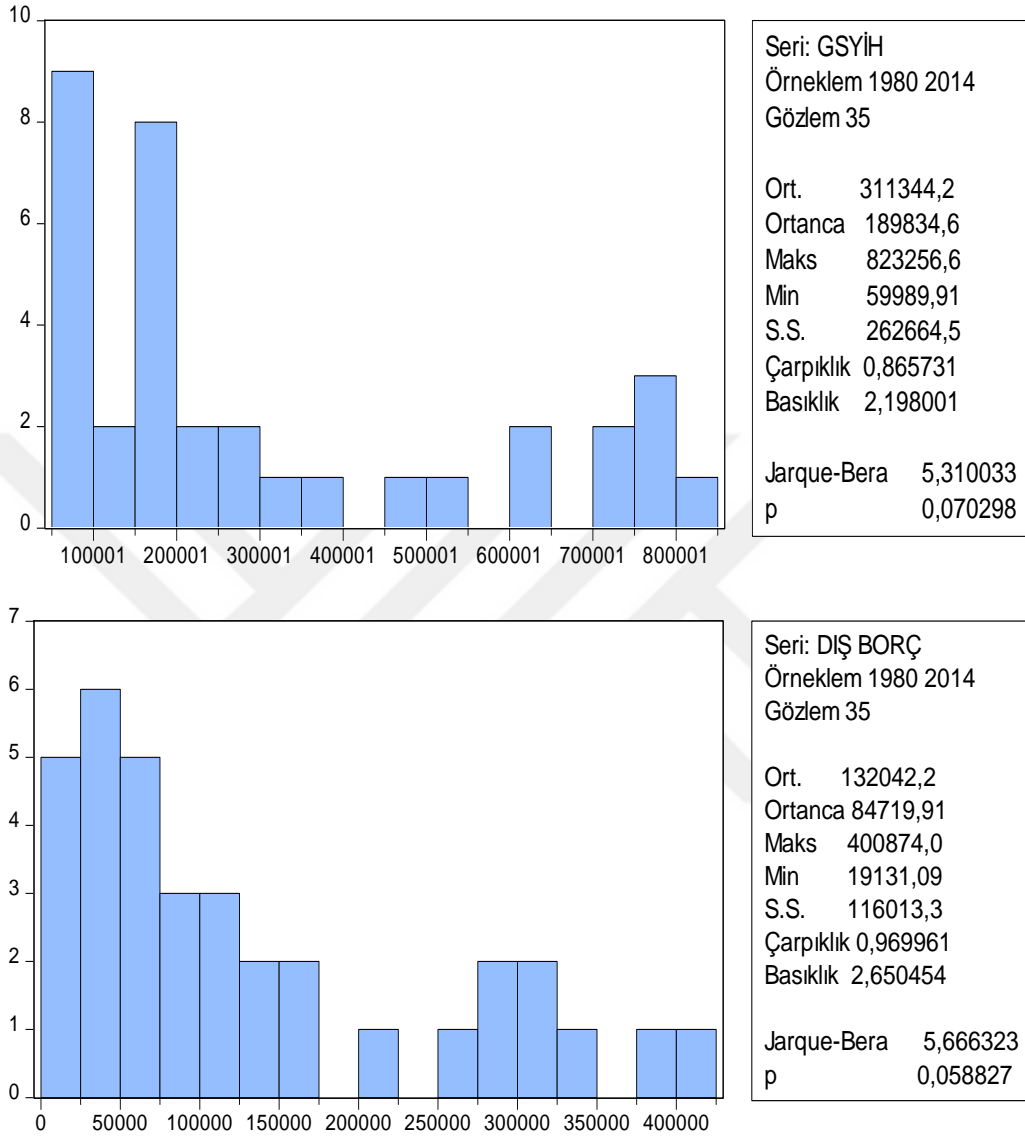
H_0 = Veriler normal dağılım gösterir.

H_1 = Veriler normal dağılım göstermez.

Jarque-Bera Normallik sınaması sonucuna göre yokluk hipotezi olan " H_0 = Veriler normal dağılım gösterir" hipotezi kabul edilmektedir.

Şekil 3.2. GSYİH ve Dış Borç Histogram Grafikleri ve İstatistikleri (Milyon \$)

İki seride de artan bir trend gözlenmiştir. Dolayısıyla serilerin durağan olmadıkları zaman yolu grafiklerinden söylenebilir. Ancak durağanlığın tespitini grafiksel bir gösterimden ziyade bir teste dayandırmak için birim kök testlerinden faydalanılmıştır. Serilerin kendi düzeylerinde durağan olmadıkları hem trend içeren hemde trend içermeyen modelde ADF ve Phillips-Perron birim kök testi yardımıyla incelenmiştir. Trendsiz ADF test istatistiği, trend içermeyen model için birim kök ADF test istatistiğini, trendli ADF test istatistiği ise trend içeren model için birim kök ADF test istatistiğini vermektedir. Elde edilen sonuçlar Tablo 3.1’de verilmiştir.

Tablo 3.1. GSYİH için ADF ve Phillips-Perron Birim Kök Testleri

	Düzy			1 Fark		
	Sabitli	Trendli, Sabitli	Trendsiz, Sabitsiz	Sabitli	Trendli, Sabitli	Trendsiz, Sabitsiz
ADF	-0,2445	-3,0949	2,7058	-6,1412	-6,0514	-5,0921
1% level	-3,6394	-4,2529	-2,6347	-3,6463	-4,2627	-2,6369
5% level	-2,9511	-3,5485	-1,9510	-2,9540	-3,5530	-1,9513
10% level	-2,6143	-3,2071	-1,6109	-2,6158	-3,2096	-1,6107
P	0,9230	0,1236	0,9977	0,0000	0,0001	0,0000
Phillips-Perron	-0,2445	-3,0949	2,8596	-6,1423	-6,0517	-5,2035
1% level	-3,6394	-4,2529	-2,6347	-3,6463	-4,2627	-2,6369
5% level	-2,9511	-3,5485	-1,9510	-2,9540	-3,5530	-1,9513
10% level	-2,6143	-3,2071	-1,6109	-2,6158	-3,2096	-1,6107
P	0,9230	0,1236	0,9984	0,0000	0,0001	0,0000

* Kritik değerler MacKinnon (1996)'dan alınmıştır.

Tablo 3. 2. Dış Borç Stoğu için ADF ve Phillips-Perron Birim Kök Testleri

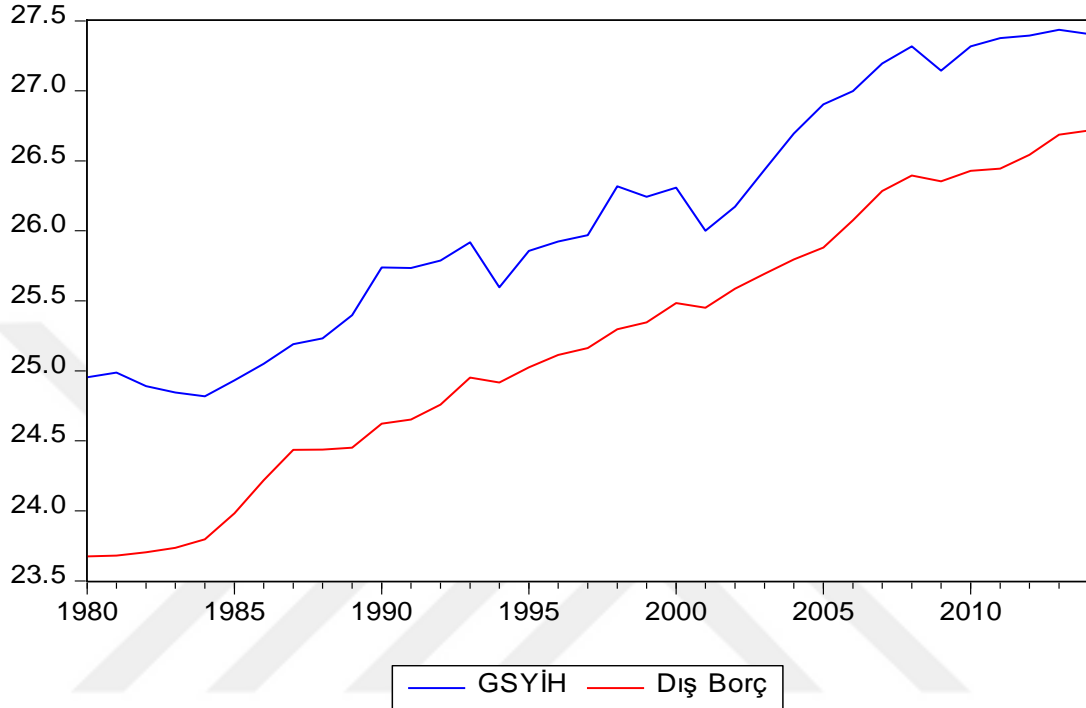
	Düzy			1 Fark		
	Sabitli	Trendli, Sabitli	Trendsiz, Sabitsiz	Sabitli	Trendli, Sabitli	Trendsiz, Sabitsiz
ADF	-0,2155	-2,8340	6,7664	-5,4696	-5,3696	-1,2128
1% level	-3,6394	-4,2529	-2,6347	-3,6463	-4,2627	-2,6417
5% level	-2,9511	-3,5485	-1,9510	-2,9540	-3,5530	-1,9521
10% level	-2,6143	-3,2071	-1,6109	-2,6158	-3,2096	-1,6104
P	0,9270	0,1957	1,0000	0,0001	0,0006	0,2014
Phillips-Perron	-0,1524	-2,8340	7,8872	-5,9311	-5,9886	-2,7301
1% level	-3,6394	-4,2529	-2,6347	-3,6463	-4,2627	-2,6369
5% level	-2,9511	-3,5485	-1,9510	-2,9540	-3,5530	-1,9513
10% level	-2,6143	-3,2071	-1,6109	-2,6158	-3,2096	-1,6107
P	0,9353	0,1957	1,0000	0,0000	0,0001	0,0079

* Kritik değerler MacKinnon (1996)'dan alınmıştır.

Burada verilerin %1, %5 ve %10 önem düzeylerinde durağan olmadıkları görülmüştür. Bu nedenle serilerin birinci dereceden farkları alınarak, düzeylerinin durağanlık kazandığı tespit edilmiştir. ADF birim kök testlerinde sabit katsayı ve eğilim (trend) göstergesi regresyon içerisine kısıtlanmış ve elde edilen ADF istatistiği birim kök sıfır varsayımı altında E-Views 9 ekonometri programı içerisinde hazır olarak sunulan MacKinnon (1996) kritik değerlerinden mutlak değer olarak büyük olması ve negatif işaret taşıması beklenmektedir. GSYİH ve Dış Borç Stok serilerin birinci farkı alınarak durağanlık sağlanmıştır. Kullanılan serilerin aynı mertebeden durağan olması

sonucunda aralarında uzun dönem denge ilişkisinin araştırılabileceğini belirtmiştir (Tarı, 2010;422).

Şekil 3.3. Serilerin Uzun Dönem Grafikleri

Uzun dönem denge ilişkisi için ortak grafiği incelemek zaman zaman fikir verebilmektedir.

Uzun dönem denge ko-entegrasyon ya da eşbütünleşme ismiyle kullanılmaktadır. Eşbütünleşme analizi sonuçları sonradan kullanılacak olan tüm regresyon analizi verilerinin gerçek formunu belirler. Eğer zaman serisi eşbütünleşmiş değilse birinci farkları alınan seriler tüm test verileri için uygundur (Mencet vd. 2006).

Eşbütünleşme testinde Johansen tarafından geliştirilen metodoloji kullanılmaktadır. Bu metodoloji $i=1..p$ şeklinde düşünüldüğünde VAR (Vector Autoregressive) denklemi Bx_t t dönemindeki sabit ve trend katsayısı ve ε_t hata terimi olmak üzere;

$$y_t = \sum_{i=1}^p A_i y_{t-i} + Bx_t + \varepsilon_t$$

şeklinde ve eğer y_t durağan olmayan bir seri ise yenilenen VAR denklemi;

$$\Delta y_t = \Pi y_{t-1} + \sum_{i=1}^{p-1} \Gamma_i \Delta y_{t-i} + Bx_t + \varepsilon_t, \Pi = \sum_{i=1}^p A_i - I, \Gamma_i = \sum_{j=i+1}^p A_j$$

şeklinde olacaktır (Zhang and Cui, 2008).

Aşağıda Tablo 3’de AIC ve SIC bilgi kriterleri kullanılarak, uygulama modeli belirlenmiştir.

Tablo 3. 3. AIC ve SIC Bilgi Kriterleri Sonucu

	1 1	1 2	1 3	1 4
Akaike Bilgi Kriteri (AIC)	-3,6802	-3,9911	-3,8999	-3,8022
Schwarz Bilgi Kriteri (SIC)	-3,4108	-3,5376	-3,2586	-2,9696

Johansen Eşbütünleşme testi için öncelikle uygun gecikme uzunluğunun bulunması gerekmektedir. Bunun için de VAR modeli sonuçlarından önce en düşük bilgi kriterine göre gecikme aralığı belirlenip daha sonra gecikme uzunluğu için kriter analizi yapılmaktadır.

Tablo 3. 4. GSYİH&Dış Borç Stoğu Gecikme Uzunluğu Sonuçları

Lag	LogL	LR	FPE	AIC	SIC	HQ
0	-15,59168	NA	0,011534	1,213219	1,307516	1,242752
1	57,77894	131,5611	9,66e-05	-3,570961	-3,288073	-3,482364
2	65,99459	13,59831*	7,26e-05*	-3,861696*	-3,390214*	-3,714034*
3	69,98920	6,060787	7,35e-05	-3,861324	-3,201250	-3,654597
4	71,88153	2,610114	8,70e-05	-3,715968	-2,867301	-3,450176
5	76,04176	5,164423	8,93e-05	-3,727018	-2,689759	-3,402161
6	81,77517	6,326519	8,40e-05	-3,846563	-2,620712	-3,462642

Tablo 3.4’te yer alan analiz sonuçlarına göre model iki gecikmeli olarak belirlenmiştir.

Tablo 3. 5. Johansen Eşbütünleşme Test Modeli

Trend:	-	-	Linear	Linear	Quadratic
Rank	Sabitsiz	Sabitli	Sabitli	Sabitli	Sabitli Sabitli
	Trendsiz	Trendsiz	Trendsiz	Trendli	Trendli
LL					
0	61,42974	61,42974	69,19922	69,19922	69,56552
1	69,17652	70,06163	75,87535	76,48002	76,72397
2	72,84291	76,39780	76,39780	80,95631	80,95631
AIC					
0	-3,339358	-3,339358	-3,699951	-3,699951	-3,597845
1	-3,573533	-3,566352	-3,867210*	-3,842501	-3,795248
2	-3,552682	-3,649863	-3,649863	-3,809769	-3,809769
SIC					
0	-2,972924	-2,972924	-3,241909*	-3,241909*	-3,048194
1	-3,023882	-2,970897	-3,225950	-3,155438	-3,062380
2	-2,819814	-2,825386	-2,825386	-2,893684	-2,893684

Model seçimi kriterine göre en düşük bilgi kriterini sabitli&trendsiz lineer model sağladığından eşbütünleşme modeli buna göre kurulacaktır.

Tablo 3. 6. Johansen Eşbütünleme Testi

H_0 Hipotezi	Özdeğer	İz İstatistiği	0,05 Kritik Değer	p
$r=0$	0,341149	14,39717	15,49471	0,0727
$r \leq 1$	0,032126	1,044901	3,841466	0,3067

* Eşbütünleme yokluk hipotezi red.

H_0 = Herhangi bir eşbütünleşme yoktur.

H_1 = En az bir adet eşbütünleşme mevcuttur.

Tablo 3. 6 incelendiğinde eşbütünlemeye ve sayısına karar vermek için istatistikler ile kritik değerler karşılaştırılmaktadır. Eğer istatistik kritik değerden büyük ise eşbütünleme yokluk hipotezi reddedilir ($p > 0,05$). Modelde eş bütünleşme

bulunmamaktadır. Bu durumda uzun dönem denge göz ardı edileceğinden serilerin durağan halde birinci dereceden farkları ile model kurulacaktır.

Granger nedensellik analizi önceki bölümde bahsedildiği gibi seriler arasında nedensellik ilişkisi var ise nedenselliğin yönünü belirlemek ve kurulacak modelde bağımlı ve bağımsız değişkenleri belirlemek için kullanılmaktadır. Granger nedensellik testi yapılırken gecikme uzunluğunun belirlenmesi için bir ön bilgi bulunmamaktadır. Literatürde gecikme değerleri aylık veriler kullanılan çalışmalarda 12 ya da 24, mevsimsel veriler kullanılan çalışmalarda ise 4 ve 8 ya da 12 olmak üzere aynı büyüklük olarak ele alınmaktadır.

Tablo 3. 7. Granger Nedensellik Testi

Yokluk Hipotezi	F	p
DLOG(GSYİH) >> DLOG(Dış Borç Stoğu)	1,44450	0,2535
DLOG(Dış Borç Stoğu) >> DLOG(GSYİH)	1,39004	0,2663

Granger nedensellik tablosu incelendiğinde (Tablo 3.7), dış borç stoğu ile GSYH arasında herhangi bir nedensellik ilişkisinin bulunmadığı görülmektedir ($p>0,05$). Yani bu iki veri birbirinin nedeni değildir.

Regresyon analizinin uygulanmasındaki neden, durağan olan serilerde belirlenen bağımlı değişkeni bağımsız değişkenin ne derece etkilediğini ve bu etkileşimin ne derece anlamlı olup olmadığını belirlemektir. Nedenselliğin yönünü dikkate almadan araştırmanın problemine cevap bulmak istendiğinde bağımlı değişken GSYİH ve bağımsız değişken dış borç stoğu alındığında logartmik verilerin 1. Dereceden farkları alınarak uygulanan regresyon analizi sonuçları Tablo 3. 8' da verilmiştir.

Tablo 3. 8. Basit Regresyon Analiz Sonucu (Bağımlı değişken GSYİH)

Değişkenler	Katsayılar	Standart Hata	T istatistikleri	P
D(Dış Borç Stoğu/DBS)	1,306276	0,271404	4,813029	0,0000
C	-0,044767	0,031798	-1,407875	0,1688
R-squared	0,419925	Mean dependent var		0,072119
Adjusted R-squared	0,401797	S.D. dependent var		0,154746
S.E. of regression	0,119686	Akaike info criterion		-1,350861
Sum squared resid	0,458395	Schwarz criterion		-1,261075
Log likelihood	24,96464	F-statistic		23,16524
Durbin-Watson stat	1,548525	Prob(F-statistic)		0,000034

Araştırmanın problemi sonucunda belirlenen bağımlı ve bağımsız değişken yardımıyla yapılan regresyon analizi sonucunda F istatistiğinin anlamlı çıktığı görülmüştür. Bu durum, kurulan modelin anlamlı olduğunu göstermiştir. Yani, dış borç stoğu değişkeninin model için anlamlı olduğu sonucuna varılmıştır ($p < 0,05$). Buna göre tahmin edilen model aşağıdaki gibidir.

$$DL(GSYİH) = \beta_0 + \beta_1 DL(DBS) + \epsilon_t$$

$$DL(GSYİH) = -0.044767 + 1.306276 * DL(DBS)$$

Modelin R2 determinasyon katsayısı %42 olarak hesaplanmıştır. Bu sonuç GSYİH'daki değişimin %42'lik kesiminin dış borç stoğu tarafından açıklandığını göstermektedir. Modelin ayrıca uygunluk istatistiği olan F istatistiği incelendiğinde $p = 0,000034 < 0,05$ olduğundan modelin anlamlı olduğu tespit edilmiştir. Modeldeki değişkenlerin T istatistikleri incelendiğinde dış borç stoğu anlamlı iken sabit değişkenin T istatistiği $p > 0,05$ olduğundan değişkenlerin bağımlı değişken üzerindeki etkisi anlamsızdır.

Sonuçta elde edilen tüm analiz sonuçlarına bakıldığında modelimizde ko-entegrasyon olmadığını ve buna bağlı olarak hata düzeltme modeline gerek olmadığını göstermektedir. Değişkenlerin farklarının alınması, değer kaybına uğratmayarak

sonucumuzu olumsuz etkilememektedir. Böylelikle dış borç stoğunun büyüme üzerinde anlamlı bir etkisi bulunurken her iki değişken de birbirinin nedeni olmadığı sonucuna varılmaktadır.

SONUÇ

Birinci ve İkinci Dünya savaşları sonrası dönemde, az gelişmiş ve gelişmekte olan ülkeler hızlı kalkınma yolları aramaya başlamışlardır. Ancak bu arayışlar sonucunda bir takım engellerle karşılaşmıştır. Bunların başında iç tasarruf yetersizliği, teknolojik açık ve nitelikli insan kaynağının bulunmaması gelmektedir. Bu engellerin aşılması adına ülkeler dış dünyadan kaynak transferi yoluna gitmişlerdir. Dolayısıyla dış dünyadan ek kaynaklarla kalkınma hedeflerine ulaşılacağı öngörülmüştür.

Günümüzde gelişmekte olan ülkelerde kalkınma finansmanı için kullanılan en önemli kaynaklardan biri dış borçlanmadır. Devlet ekonomik faaliyetlerde sınırlı kalmalıdır görüşünde olan klasik iktisadi anlayışın dışındaki diğer yaklaşımlar, dış borçlanma gibi kaynakların büyüme açısından itici bir güç meydana getirebileceğini savunurlar. Fakat dış borçlanmanın iktisadi denge üzerinde özellikle de ekonomik büyüme üzerindeki etkisi konusunda kesin bir çıkarımda bulunma olanağı bulunmamaktadır.

Bu çalışmada birim kök testleri, Granger Nedensellik analizi ve Johansen eşbütünleşme (ko-entegrasyon) testi yardımı ile Türkiye’de 1980-2014 döneminde dış borç stoğu ve ekonomik büyüme ilişkisi analiz edilmiştir. Serilerin kendi düzeylerinde durağan olmadıkları hem trend içeren hem de trend içermeyen modelde, birim kök testleri yardımıyla 1. Dereceden farkları alınarak durağan hale getirilmiştir. Johansen Eşbütünleşme ve Granger Nedensellik analizleri uygulanarak, iki değişken arasında uzun dönemli ilişki olduğu, birbirinin nedeni olmadığı buna bağlı olarak da dış borç stoğunun ekonomik büyümeyi olumsuz yönde etkilemediği tespit edilmiştir. E.K.K. metodu kullanılarak yapılan basit regresyon analizinde model bütüncül olarak anlamlı olduğu tespit edilmiştir. Sonuç olarak, dış borçlanma ekonomik büyümenin nedeni ve ekonomik büyüme dış borçlanmanın nedeni değildir.

EKLER

EK 1. VERİLER

Yıl	GDP (current US\$)	External debt stocks (current US\$)	L(GSYİH_Cari_USD)	L(Dış_Borç_USD)	GSYİH	Dis_Borc
1980	68.789.289.566	19.131.091.000	24,95431389	23,67458065	68.789	19.131
1981	71.040.020.140	19.235.547.000	24,98650922	23,68002581	71.040	19.236
1982	64.546.332.581	19.715.952.000	24,89064914	23,70469389	64.546	19.716
1983	61.678.280.115	20.324.057.000	24,84519768	23,7350711	61.678	20.324
1984	59.989.909.458	21.607.733.000	24,81744221	23,7963171	59.990	21.608
1985	67.234.948.265	26.012.629.000	24,93145901	23,98184799	67.235	26.013
1986	75.728.009.963	32.933.707.000	25,05041394	24,2177625	75.728	32.934
1987	87.172.789.528	40.943.571.000	25,19115807	24,43546064	87.173	40.944
1988	90.852.814.005	40.992.856.000	25,23250661	24,43666364	90.853	40.993
1989	107.143.348.667	41.577.123.000	25,39743348	24,45081593	107.143	41.577
1990	150.676.291.094	49.424.156.000	25,73839961	24,62370513	150.676	49.424
1991	150.027.833.333	50.873.480.000	25,73408667	24,6526076	150.028	50.873
1992	158.459.130.435	56.553.854.000	25,78876254	24,75845919	158.459	56.554
1993	180.169.736.364	68.604.754.000	25,91716522	24,95162767	180.170	68.605
1994	130.690.172.297	66.249.182.000	25,59609526	24,91668895	130.690	66.249
1995	169.485.941.048	73.781.102.000	25,85603582	25,02436847	169.486	73.781
1996	181.475.555.283	80.624.827.000	25,9243868	25,11307247	181.476	80.625
1997	189.834.649.111	84.719.907.000	25,96941926	25,16261644	189.835	84.720
1998	269.287.100.882	96.953.866.000	26,31904394	25,29750109	269.287	96.954
1999	249.751.469.675	101.784.253.000	26,24373214	25,34612124	249.751	101.784
2000	266.567.532.790	116.799.282.000	26,30889345	25,48372276	266.568	116.799
2001	196.005.289.736	112.946.286.000	26,00140748	25,4501782	196.005	112.946
2002	232.534.560.443	129.536.814.000	26,1723047	25,58723096	232.535	129.537
2003	303.005.303.085	144.120.744.000	26,43701614	25,69391729	303.005	144.121
2004	392.166.275.623	159.679.402.000	26,69495176	25,7964339	392.166	159.679
2005	482.979.839.089	173.648.916.000	26,90324075	25,88030137	482.980	173.649
2006	530.900.094.645	211.098.346.000	26,99783969	26,07558996	530.900	211.098
2007	647.139.816.980	259.957.215.000	27,19582821	26,2837829	647.140	259.957
2008	730.325.337.119	290.490.681.000	27,31675594	26,39483733	730.325	290.491
2009	614.569.781.801	278.780.871.000	27,14418832	26,3536919	614.570	278.781
2010	731.144.536.446	300.526.166.000	27,317877	26,42880066	731.145	300.526
2011	774.775.356.126	305.015.656.000	27,37583896	26,44362894	774.775	305.016
2012	788.862.935.212	336.738.668.000	27,39385842	26,542573	788.863	336.739
2013	823.256.641.370	389.220.698.000	27,43653383	26,68741237	823.257	389.221
2014	798.781.754.067	400.874.005.000	27,4063536	26,71691301	798.782	400.874

KAYNAKÇA

- Abdur R. C. (2001). External Debt and Growth in Developing Countries A Sensitivity and Causal Analysis, WIDER Discussion Papers, World Institute for Development Economics (UNU-WIDER), No. 2001/95
- Abu B. N., Hassan, S. (2008). Empirical Evaluation on External Debt of Malaysia, International Business&Economics Research Journal, 7(2).
- Acar, Y. (2002). İktisadi Büyüme Ve Büyüme Modelleri, Genişletilmiş 4.Basım, Vipaş Yayınevi, Bursa.
- Adıyaman, A. T. (2006). Dış Borçlarımızın Ve Ekonomik Etkiler, Sayıştay Dergisi. Sayı:62, 21-45. <http://dergi.sayistay.gov.tr/icerik/der62m2.pdf> (Erişim Tarihi:12.02.2015).
- Aklan, N. A. (2002). Dış Borçlanma Gelişmekte Olan Ülkeler İçin Etkin Bir Finansman Yöntemi midir ?, Dış Ticaret Dergisi, Yıl: 7.s.25.ss.1-19.
- Altın, S. (2003). Türkiye Ekonomisinin Gelişimi Açısından Dış Kaynakların Değerlendirilmesi, Isparta, Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi.
- Arısoy, İ. (2005). Türkiye’de Kamu Harcamaları ve Ekonomik Büyüme İlişkisi (1950-2003), Türkiye Ekonomi Kurumu.
- Atamtürk, B. (2007). Büyüme Teorileri ve Imf Politikaları, Marmara Üniversitesi, İ.İ.B.F. Dergisi, Cilt XXII, Sayı 1.
- Aydın, S. (2004). Faiz Oranları Oynaklığının Modellenmesinde Koşullu Değişen Varyansın Rolü, Uzmanlık Yeterlilik Tezi, Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası Piyasalar Genel Müdürlüğü, Ankara.
- Aysu, A. (2007). Dış Borçlanma ve Ekonomik Büyüme İlişkisi: Türkiye Örneği, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Erciyes Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Bal, H. (2001). Uluslararası Finansman Dış Borç Yönetimi ve Türkiye, No: 222 Türkiye Bankalar Birliği.
- Bauerfreund, O. (1989). External Debt and Economic Growth: A Computable General Equilibrium Case Study of Turkey 1985-1986, Duke University Ph. D.

- Bilginoğlu, M.A. ve Aysu, A. (2008). Dış Borçların Ekonomik Büyüme Üzerindeki Etkisi: Türkiye Örneği, Erciyes Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, Sayı: 31, ss.1-23.
- Bocutoğlu, E., Berber, M., Çelik, K. (2000). İktisada Giriş, Akademi Yayınevi.
- Çalışkan, Ö.V. (2001). Dış Borçlanma Kapasitesi Yaklaşımları Ve Türkiye’de Dış Borçlanmanın Sınırı, Ekonomik Yaklaşım Dergisi. Sayı: 40.
- Çisil, E., Tutar, E., Tutar, F., Eren, V.M. (2012). Türkiye’nin Dış Borç Analizi
- Clements, B., Bhattacharya, R., Nguyen, T.Q. (2003). External Debt, Public Investment and Growth in Low-Income Countries, IMF Working Paper, No:WP/03/249, 1-25.
- Cohen, D. (1993). Low Investment and Large LDC Debt in the 1980's, The American Economic Review, Cilt 83, Sayı 3, ss. 437-449.
- Çöğürçü, İ. ve Çoban, O. (2011). Dış Borç Ekonomik Büyüme İlişkisi: Türkiye Örneği (1980-2009), Kmü Sosyal Ve Ekonomik Araştırmalar Dergisi, Sayı:13(21), s. 133-149.
- Dalgaard, C.J., Henrik, H., Finn, T. (2003). On the Empirics of Foreign Aid and Growth, Economic Policy Research Unit, Institute of Economics University of Copenhagen, ISSN 0908-7745.
- Demircan, E. (2003). Vergilendirmenin Ekonomik Büyüme ve Kalkınmaya Etkisi, Erciyes Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, Sayı 21, ss.97-116.
- Derdiyok, T. (2001). 1980 Sonrası Borçlanma Politikaları, Maliye Dergisi, Sayı:138
- Durkaya, M. ve Ceylan, S. (2006). “Vergi Gelirleri ve Ekonomik Büyüme”, Maliye Dergisi, Sayı: 150.
- Ekanayake, E.M. & Chatrna, D. (2010), The effect of foreign aid on economic growth in developing countries, Journal of International Business and Cultural Studies.
- Eker, A. ve Meriç, M. (1999), Devlet Borçları (Devlet Kredisini), İzmir: Doğuş Matbaacılık.
- Erdem, M. (1996). Devlet Borçları, Bursa: Ekin Kitabevi Yayınları.
- Erdil, Ş. (2012). Türkiye’de Dış Borç Sorunu ve Avrupa Borç Krizi’nin Etkileri, Hukuk ve İktisat Araştırmaları Dergisi. Sayı:1.

- Evgin, T. (1996). Dış Borçlanma ve Dış Borçlarımızda Yapılan Düzenlemeler, Ekonomik Yaklaşım Dergisi. Sayı:23.
- Güler, B. (1997). Yerel Yönetimler Ve Dış Borçlanma, Çağdaş Yerel Yönetimler Dergisi. Sayı:2, ss:20-30.
- Gürak, H. (1994). Ekonomik Büyüme ve Küresel Ekonomi, Bursa, Ekin Kitapevi
- Gürbüz, B. (2012). Sürdürülebilir Borçlanmanın Eleştirisini, Başka Bir Sürdürülebilirlik Olgusu Ve Türkiye Örneği, Ekonomik Yaklaşım Dergisi. Sayı:82.
- Han, E. ve Kaya, A.A. (2012). Kalkınma Ekonomisi Teori ve Politika, 7.Basım, Nobel Yayınevi, Ankara.
- Hansen, H. (2001). The Impact of Aid and External Debt on Growth and Investment: Insights From Cross-Country Regression Analysis, Wider Development Conference on Debt Relief, Helsinki.
- Hiç, M. (1994). Büyüme ve Gelişme Ekonomisi, İstanbul, Filiz Kitapevi.
- Işık, K., Karayılmazlar, E., Organ, İ., Işık, H. (2005). Devlet Borçları, Bursa: Ekin Yayınları.
- İnce, M. (1980). Maliye Politikası, Olgaç Matbaası, Ankara.
- İnce, M. (2001). Devlet Borçları ve Türkiye, Ankara: Başak Ofset.
- İncekara, A., Tatoğlu, Ferda Y. (2008). Türkiye Ekonomisinde Son Yıllarda Yaşanan Yüksek Oranlı Büyüme Rakamlarının İç Piyasa Üzerindeki Etkileri, İstanbul, İstanbul Ticaret Odası, Türkiye Ekonomisi Yayınları, Yayın No: 2008-56.
- Javed, Z.H. & Şahinöz, A. (2005). External Debt: Some Experience From Turkish Economy, Journal of Applied Sciences, Vol. 5 (2), 363-367.
- Jonel, C. (2001). İktisadi Büyümeye Giriş, 1.Basım, Literatür Yayınları, İstanbul, Nisan
- Kalenderoğlu, M. (2006). Kamu Maliyesi Bütçe ve Borçlanma, Ankara: Seçkin Yayıncılık.
- Karagöl, E.T. (2010). Geçmişten Günümüze Türkiye’de Dış Borçlar, Seta Analiz Dergisi, Sayı:20.
- Karagöl, E. (2005). A Critical Review of External Debt and Economic Growth Relationship: A Lesson For Indebtedness Countries, Balıkesir Üniversitesi Bandırma İktisadi İdari Bilimler Fakültesi İktisat Bölümü, ss:69-78.

- Karagöz, K. (2007). Türkiye’de Dış Borçlanmanın Nedenleri Ekonometrik Bir Değerlendirme, Sayıştay Dergisi. Sayı:66-67.
- Karras, G. (2006). Foreign and Long Run Economic Growth: Emprical Evidence For Panel Of Developing Countries, Journal of International Development, 18, 15–28.
- Kaynak, M. (2000). Büyüme Teorilerine Giriş, Ankara
- Kırcı, Ç.N. ve Cural, M. (2013). İç Borçlanma, Dış Borçlanma Ve Ekonomik Büyüme Arasında Nedensellik İlişkisi: 1989-2012 Dönemi Türkiye Örneği, Maliye Dergisi. Sayı:135.
- Mencet, M.N., Fırat, M.Z., Sayın, C. (2006). Cointegration analysis of wine export prices for France, Greece and Turkey, EAAE Seminar ‘Marketing Dynamics within the Global Trading System.
- Moreira, S.B. (2005). Evaluating The Impact of Foreign Aid on Economic Growth: A Cross Country Study, Journal of Economic Development, Volume 30, Number 2
- Mucuk, M., Özer, H., Uysal, D. (2009). Dış Borçlanma ve Ekonomik Büyüme İlişkisi: Türkiye Örneği (1965-2007), Atatürk Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi, Cilt: 23, Sayı: 4, ss.161-179.
- OECD Data, <https://data.oecd.org/gdp/gross-domestic-product-gdp.htm> (Erişim Tarihi: 15.07.2015)
- Ok, S. (2008). Ekonomik Büyüme İle İstihdam Arasındaki İlişkinin Zayıflama Nedenleri ve Bu İlişkinin Güçlendirilmesinde İŞKUR’un Rolü, T.C. Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı Uzmanlık Tezi, Ankara.
- Olcar, A. (2013). Türkiye’nin Dış Borç Sorunu ve Kriz Etkileri, Hitit Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yüksek Lisans Tezi, Çorum.
- Opuş, S. (2002), Dış Borçlanmanın Sınırı ve Türkiye, Erciyes Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, Sayı: 19, ss. 183-206.
- Opuş, S. (2002). Dış Borçlanmanın Sınırı Ve Türkiye, Erciyes Üniversitesi İ.İ.B.F. Dergisi. Sayı:19.
- Önel, G. (2006). Türkiye’de Dış Borçların Sürdürülebilirliği, Yüksek Lisans Tezi, Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, c.8.s.2.
- Özel, H.A. (2012). Ekonomik Büyümenin Teorik Temelleri, Çankırı Karatekin

- Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, Cilt: 2, Sayı: 1, ss. 63-72, Bahar 2012.
- Özkan, H. 2006. Dış Borçların Sürdürülebilirliği ve Türkiye Örneği, Yüksek Lisans Tezi, Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Adana.
- Parasız, İ. (2003). İktisadi Büyüme Teorileri, 1. Basım, Ezgi Yayıncılık, Bursa.
- Pattillo, C., Poirson, H., Ricci, L. (2002). External Debt and Economic Growth, Finance&Development, 39(2), 1-49.
- Pattillo, C., Poirson, H., Ricci, L. (2004). What Are the Channels Through Which External Debt Affects Growth?, IMF Working Paper No. 04/15.
- Rodrik, D. & Velasco, A. (1999). Short Term Capital Flows, NBER Working Paper Series, No. 7364.
- Savvides, A. (1992). Investment Slowdown in Developing Countries During the 1980s: Debt Overhang Or Foreign Capital Inflows, Kyklos, Cilt 45, Sayı 3, ss. 363-378.
- Seyidoğlu, H. (2009). Uluslararası İktisat Teori ve Politika ve Uygulama, İstanbul: Güzem Can Yayınları.
- Sönmez, N. (1994). Kamu Bütçesi ve Bütçe Politikası, Anadolu Matbaacılık, İzmir.
- Şeker, M. (2006). Dış Borçlanmaya Teorik Bir Bakış Ve Dış Borçların Ekonomik Etkileri, Sosyo Ekonomi Dergisi. Sayı:1.
- Taban, S. (2011). İktisadi Büyüme Kavram ve Modeller, Genişletilmiş 2.Basım, Nobel Yayınevi, Ankara.
- Tandırcıoğlu, H. (2000). Türkiye’de Dış Borç Sorunu, Dış Borçların Sürdürülebilirliği ve Dış Borçların Sınırlandırılması, Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, Cilt 2, Sayı:2.
- Tezel, S. (1995). İktisadi Büyüme, 1.Basım, İmaj Yayıncılık, Ankara
- Turan, T. (2008). İktisadi Büyüme Teorisine Giriş, Yalın yayıncılık, İstanbul.
- Turan K. F. (2010). 1990 Sonrası Dönemde Türkiye’de Dış Borç Stoku Üzerinde Etkili Olan Ekonomik Faktörlerin Analizi, Ekonomi Bilimler Dergisi. Sayı:1.
- Ulusoy, A. (2004). Devlet Borçlanması, Celepler Matbaacılık, Trabzon.
- Ülgen, G. (2005). Türkiye’de Dış Borcun Sürdürülebilirliği, Marmara Üniversitesi İ.İ.B.F. Dergisi Sayı:1.

- Ünsal, M.Ü. (2000). İktisadi Büyüme, 2. Basım, Ankara.
- Ünsal, H. (2004). Kamu Finansman Aracı Olarak Dış Borçlanma ve 1994 sonrası Türkiye Uygulaması. İktisat İşletme ve Finans Dergisi, Sayı: 19.
- Üzümcü, A. (2012). İktisadi Büyüme, Teori, Model ve Türkiye Üzerine Gözlemler, 2. Baskı, İstanbul.
- Yavuz, A. (2009). “Başlangıcından Bugüne Türkiyenin Borçlanma Serüveni: Durum ve Beklentiler”, SDÜ Fen Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi, 20, 203-226.
- Yeldan, E. (2004). ” Türkiye Ekonomisinde Dış Borç Sorunu Ve Kalkınma Stratejiler” , Çalışma Ve Toplum Dergisi, Sayı:1.
- Yıldırım, N. İktisadi Büyüme Teorileri. 2. Basım, Ankara.
- Zhang, M.Y. & Cui, J.C. (2008). A Cointegration Analysis of the Relationships among Tax Revenue and Macroeconomic Factors in China, The 7th International Symposium on Operations Research and Its Applications, China

ÖZGEÇMİŞ

KİŞİSEL BİLGİLER

Adı, Soyadı: Seniye ÖĞÜT

Uyruğu: T.C.

Doğum Tarihi ve Yeri: 16.08.1989, Kayseri

Medeni Durumu: Evli

GSM: 0554 284 13 28

E-mail: seniyemavili@gmail.com

Yazışma Adresi: Osman Kavuncu Mh. 1028. Sok. Mustafa Fişekçioğlu Apt. Kat: 2

Daire no: 3

EĞİTİM

Derece	Kurum	Mezuniyet Tarihi
Yüksek Lisans	Nuh Naci Yazgan Üniversitesi	
Lisans	Karamanoğlu Mehmet Bey Üniversitesi-İktisat	17.07.2013
Lise	75. Yıl Cumhuriyet Lisesi	15.06.2006

İŞ DENEYİMLERİ

Yıl	Kurum	Görev
2015- Halen	Erve Solar Elektrik Enerji A.ş.	Muhasebe - Finans Sorumlusu
2013-2014	Mili Eğitim Bakanlığı	Ücretli İngilizce Öğretmenliği

YABANCI DİL

İngilizce

YAYINLAR

- 1.
- 2.
- 3.